

למעפילים.

בסוכנות הוחלט לשלוח משלחת גישוש לקפריסין כדי לנסות להשיג ישירות משלטונות האי אישור לבקר את המעפילים ולמצוא הסדר כלשהו להגשת סיוע. שני השליחים שנבחרו היו דוקטור ראובן כצנלסון, מנהל קופת-תולים עממית, וחבר וענת הבריאות בוועד הלאומי, וצ'רלס פסמן, מנהל הג'וינט בארץ. הראשון מטעם המוסדות הלאומיים והשני נציג מוסד יהודי-אמריקני ובעל אזרחות של ארצות-הברית.⁶ שניהם לא זיהו כאישים פוליטיים והיו נציגים מובהקים של מוסדות סיוע.

המידע הראשוני, שהגיע לסוכנות על מצב המעפילים בקפריסין ועל צורכיהם הדחופים, נלקח מהדו"חות של פישמן שהועברו ארצה בכתב ובעל-פה, ומדו"ח תמציתי שהעביר רב צבאי בריטי, ש נתן, אשר ביקר במחנות מיד עם פתיחתם, כנראה בתוקף תפקידו הרשמי בפיקוד הבריטי בגזרה.⁷

ב-23 באוגוסט יצאו דוקטור כצנלסון ופסמן בדרך האוויר לקפריסין. עם בואם יצרו קשר עם הפקידים הבריטים, אנשי השלטון האזרחי המופקדים על המחנות. מושל מחוז פמגוסטה ספרוויי (Sparway) וקצין הקישור החדש למחנות, אולדרידג' (Aldridge) קיבלו אותם באדיבות, אבל למחנות לא נתנו להם להיכנס. לפסמן הובהר כי השלטונות רואים בביקורו ביקור רשמי של הג'וינט, ולכן עליו להיפגש קודם-לכן עם מזכיר המושבה.⁸ לדוקטור כצנלסון לא התייחסו כאל נציג המוסדות-הלאומיים ולא היה תקווה שיאפשרו לו לפעול במחנות. הוא הסיק את המסקנות - השאיר את התרופות וחבילת בגדי התינוקות שהביא אתו - ושב ארצה יומיים אחרי שיצא.⁹ פסמן נשאר כדי לבקש אישור שלי-מזכיר המושבה לפעולת הג'וינט במחנות. ב-26 באוגוסט נקבעה לפסמן פגישה עם מזכיר המושבה. בפגישה הציג עצמו פסמן כבארכות מוסד יהודי-אמריקני, אי-פוליטי ובעל מוניטין עולמי, המגיש עזרה ליהודים באשר הם, וכי לא בא ללחוץ על החזרת המעפילים לארץ, אלא כדי לעזור להם. אם לא יתירו לו להיכנס למחנה, אמר, יכנס מסיבת עיתונאים ויתן לכך פומבי וימכיר שלא זו בלבד שהאנגלים הכניסו למחנות יהודים שעבר עליהם די והותר, אלא שהם גם אינם מאפשרים לסייע להם.¹⁰ למחרת אישרו שלטונות קפריסין את כניסת הג'וינט, ופסמן נלקח לביקור במחנה כלוויית מזכיר המושבה. בעת הביקור ניתנה לו הזדמנות לשוחח עם ועד המעפילים במקום ולעמוד על צורכיהם.¹¹

בשיחותיו עם אנשי הממשל אמר להם פסמן, כי כלי סיועם של גורמים יהודיים לא יצליחו לנהל את המחנה. השלטונות המקומיים חששו בעיקר מפני בואם של אנשים מארץ-ישראל. בעניין זה הבהיר להם פסמן מראש, כי הג'וינט עומד בקשר עם המוסדות היהודית והדגיש שאת העזרה הדרושה באנשים ובחומר יוכל להביא אך ורק מהארץ. עליפי בקשתם הגיש הצעת סיוע ראשונית לגולים מטעם הג'וינט שכללה: אספקת ספרי לימוד ודת, קצת בגדים ותרופות והצבת צוות סיעודי במחנות המעפילים שיכלול רופא ילדים, אחיות ומורים. אנשי הצוות יגוימו בארץ-ישראל, ובחירתם תהיה מותנית בהסכמת ממשלת המנדט ובקפריסין יהיו נתונים למרותו של קצין המנהלה האזרחי שעל המחנות.¹²

מושל קפריסין אישר את הצעת הסיוע והודיע לפסמן כי ממשלתו תקבל בברכה את עזרת הג'וינט. לא נתתם שום מסמך פורמלי על מעמדו של הג'וינט במחנות, מעבר למה

כניסת הג'וינט למחנות המעפילים

התיפוש אחרי דרכים כדי להגיע למגורשים התחיל כבר ביום הגירוש הראשון. ב-13 באוגוסט 1946 הורה ראש המחלקה המדינית בסוכנות, משה שרתוק (שרת), במקום מעצרו בלטרון, לאנשי "המוסד" ליצור קשר עם קפריסין. הוא הציג להסתייע לשם כך באנשי השמאל מקרב האיגודים המקצועיים באי, כאנשים בעלי קשרים עם "סולל בונד" ובאנשים מהימנים אחרים שהיו להם קשרים עם אנשים בארץ.¹ האגה המדינית במוסדות הישוב היתה ליצור קשר עם הגולים כדי לעמוד על מצבם וצורכיהם. בסוכנות חשבו על ארגון צוות סיעודי של אנשי רפואה, עובדים סוציאליים ומורים, ולמצוא דרך חוקית להציבם במחנות המעפילים כעזרה דחופה. כמירכך היה צריך להוציא בהקדם את המלווים ואת המלחים הזרים מהמחנה כדי להתזרם לתפקידיהם בהמשך ההפעלה. בימים הראשונים לגירוש לא היה ברור כלל כיצד יהיה אפשר לבצע את הדברים הללו. ב"מוסד" הגיחו כי את אנשי הסיעוד מהארץ ישלחו מטעם המחלקה הסוציאלית של הוועד הלאומי או "הדסה", אך כבר אז היו ספקות אם בכלל יינתן לסוכנות לפעול במחנות קפריסין כפי שפעלה במחנות אונרר"א באירופה. לכן הועלתה מחשבה, שאם לא תותר כניסתם של שליחים מהארץ, יצטרכו להתזרם יחד עם המעפילים מתוך לארץ.²

את שורה פישמן, שיצא לקפריסין מטעם "המוסד", כבר הזכרנו. פעולתו הראשונה הייתה גיוס הקהילה היהודית המקומית לעזרת הגולים. ברחבי האי קפריסין התגוררו אז כ-25 משפחות יהודיות, שמנו בסך-הכל כ-78 נפשות. ביוזמתו של פישמן הקימה קהילה קטנה ואח ועד לעזרת המעפילים, אשר אסף למענם כבר בימים הראשונים כ-200 לייש לרכישת מצרבים ויתנויים. היתה זאת העזרה היהודית הראשונה שהמעפילים קיבלו במקום גלותם מטעם גוף יהודי וולונטרי, שהשלטונות התיירו לנציגיו גישה אליהם.³ קהילה ועזרה זאת, שהיתה מעורה בחיי הקהילה האנגלית שבאי - הפגינה סולידריות יהודית גלויה עם המעפילים במצוקתם למן היום הראשון לגירוש. במיוחד ראויות לציון אידה פרסיץ ובתה רות ומשפחת ברידה אשר העמידו עצמן ואת ביתן לשירות ההעפלה שלא על מנת לקבל פרס.⁴ פישמן הצליח להתקשר גם עם החוגים השמאליים באיגודים המקצועיים כבר בימים הראשונים לשהותו בקפריסין, ואלה מוכנים היו לסייע לאנשי "המוסד" מתוך רגש סולידריות אצט-בריטית.⁵

במקביל לשליחותו של פישמן, שהיתה מחתרנית, החלו לחפש בסוכנות דרך חוקית להגיע למעפילים. מערכת היתסים בין מוסדות הישוב לממשלת המנדט בימים ההם היתה עכורה וממנה לא היה אפשר לצפות לעזרה בנידון. האי קפריסין היה מושבת כתר, תחום ממשל נפרד, וכל הנכנס אליו חייב היה באשרת כניסה וביקורת גבולות ומכס. המרוחק בין הארץ לקפריסין אינו גדול אבל היס המפריד הכביד אף הוא על הקשר בין הישוב

שהוסכם ביניהם בעליפה, בימים ההם של סוף אוגוסט 1946. תובנו של ההסכם הבלתי-פורמלי ובו פירוט הצעות הסיוע שהגיש פסמן לשלטונות האזרחיים בקפריסין הועבר במברק לידעת משרד המושבות בלונדון ולנציב העליון בירושלים. העתק ממנו הובא גם לידעת הג'וינט בירושלים.¹³ הסכם ראשון זה; שלא היה בו זכר שחייב במשהו את השלטונות הבריטיים כלפי הג'וינט, שימש כבסיס לפעילות מוסד זה במחנות, שהסתעפה והעמיקה ככל שהתארכה ישיבת המעפילים בקפריסין - מה-7 בספטמבר 1946, מועד כניסתה של משלחת הסיוע הראשונה למחנות, ועד סגירתם ב-10 בפברואר 1949.

שישה ימים תיכה פסמן בקפריסין עד שמרשל המושבה ניאות לאשר רשמית את פעילות הג'וינט במחנות. היחס האדיב והחמקמק של הפקידים הבריטיים כלפי שני השליחים היהודיים מהיום הראשון לכאם לאי מעיד על ההיסוסים שהיו לשלטונות במקום, אם בכלל לאשר למוסד יהודי חיצוני לפעול בקרב המעפילים שבמחנות המעצר. ערב הגירוש היו דווקא שלטונות הצבא בארץ-ישראל מעוניינים בסיוע רפואי מטעם מוסדות הישוב למעפילים במתנה. עשרה ימים מאוחר יותר, כאשר במתנה היו כבר כ-2,700 מעפילים שהחלו להתארגן לחיי שגרה, והרוחות נרגעו מעט, נראה היה לשלטונות המקומיים שאפשר יהיה להסתדר בלי עזרת המוסדות היהודיים. חסרו אמנם דברים חיוניים לטיפול באובלוסיות הנשים והילדים, אבל בעקבות ההפגנה ב-18 באוגוסט, שבה הוברר לשלטונות שהמעפילים מהווים ציבור מאורגן הפועל על-פי הוראות מהותיות, היו מעוניינים לכחדם ולנתקם מכל מוסד יהודי בארץ-ישראל.¹⁴

השלטונות הבריטיים ידעו היטב שלא רק הוסכנות מעורבת בהעפלה, אלא גם עובדים מהג'וינט מסייעים לה באופן פעיל, אם במתן כיסוי לפעילות בלתי-לגאלית ואם במימון ישיר. המודיעין הבריטי עקב אחרי פעולות הסיוע של הג'וינט לעקורים באירופה ואסף כל מידע על כך. משיקולים מדיניים והסברתיים לא נהגו להזכיר את מעורבותו בענייני "הבריחה" וההעפלה. במפורש ובפומבי, כדי לא להנסיף נתונים לדעת הקהל העוינת אותם בארצות-הברית בשל יחסם לשארית הפליטה. מכאן הלכטים אם לאפשר לג'וינט לפעול במחנות. האנגלים גם ידעו על מעורבותו האישית של פסמן בסיוע-ההעפלה עד מימי פעילותו בג'וינט באיטליה. וכי העביר כספים לאנשי "המוסד" באירופה. מאו שובו ארצה במרס 1946 הוא היה במעקב הבולשת הבריטית.¹⁵ למרות כל זאת נרתעו בלונדון מסגירת המחנות בפני עיחונאים ובפני הג'וינט. לכן קיבל משרד המושבות בקורת-רוח את החלטת מרשל קפריסין לאפשר את פעילות הג'וינט במחנות, בתנאי שבחירת עובדי מארץ-ישראל תיעשה בהתייעצות עם ממשלת המנדט שם, כפיקוח מתאים וכמידה מצימצמת.¹⁶ הסכמה זאת איפשרה לבריטים לדחות לתצאים, שבבר הפועל על-ידי ארגונים יהודיים בארצות-הברית, לחת להם לבקר במחנות המעצר. לכך התנגדו משרד החוץ ומשרד המושבות התנגדות עקרונית.¹⁷

אחרי קבלת האישור חזר פסמן ארצה. למחרת, ב-30 באוגוסט, כונס פרום מצומצם של נציגי מוסדות הישוב, ששמע דיווח על ההסדר המוסכם ועל אופן הסיוע שמתכוון הג'וינט להגיש. מלבד פסמן נכחו בישיבה שישה אנשים. שלושה מהוסכנות: אליהו דובקין, ראש מתלכת העלייה, תיים ברלס, מנהל המחלקה, ויהושע סופרסקי, גובר ועד ההצלה. שלושת האחרים היו: נזיהרט מטעם קופת-החולים הכללית, דוקטור תיים יסקי

מנהל "הדסה" בירושלים, ודוקטור אברהם קצנלסון, מנהל משרד הבריאות ברעד הלאומי. המשתתפים יצגו את המוסדות שהיו אמורים להיידרש להגיש את הסיוע. פסמן מסר לנוכחים את רשמיו מציבור המעפילים, הרכבו, תנאי החיים שלו ומה הבעיות המיוחדות המחייבות טיפול מדי. מהאריך. לא דובר בישיבה על תכניות סיוע ארוכות טווח. סוכב בה רק על שליחת צוות סיעודי מצומצם. אף פונקציונלי (לא יוחר מעשרה אנשים), שאנשי ג'וינט מטעם המוסדות-שנציגיהם השתתפו בישיבה.

הג'וינט נטל על עצמו את החוקת הצוות, שיכנון-ובכללתו. המשכדות-לכל אנשי הצוות הוערכה בכ-500 לא"י לחדש. פסמן הציג שהג'וינט ישתתף במחצית מהסכום, ואלו החצי הנוותר יוטל על המוסדות האחרים. הנושא לא סוכב בישיבה והוחלט שבשאלות התקציב יתקיים דיון נפרד.¹⁸ במהלך הדיון היה מובן כי תקציב הסיוע למעפילים יבוא מהג'וינט; למחרת דיווח פסמן להנהלת הג'וינט. בנידוירוק על ההסכם שהשיג עם הבריטים ועל המשלחת הישובית העומדת לצאת באשוחתו למחנות. בשלב ראשון ביקש הקצבה בסך 4,500 לא"י. 2,500 לא"י לצרכים כספיים ועוד 2,000 לא"י כתקציב חדשי שוטף, על-פי חישוב של כ-3,000 נפשות שכבר היו במחנות, היינו 0.7 לא"י לנפש בחודש.¹⁹ התקציב אושר לו לשלושת החודשים הראשונים; תוך הבטחה כי לאחר מכן ייבדק העניין מחדש. בהנהלת הג'וינט בנידוירוק ביקשו לדעת, אם אפשר לצפות להשתתפות הוסכנות ו"הדסה" גם בתקציב מלבד גיוס הסגל הרפואי ואספקת ציוד רפואי.²⁰

ב-6 בספטמבר 1946, יצאה משלחת הסיוע למקום שליחתה ובה: הרופאים - דוקטור חיים שיבר (שיבא) מקופת-חולים הכללית, דוקטור בוז'ינסקי, גינקלוג'מ"הדסה", האחיות - אהובה גולדפרב וגיסה גוסטינסקה מ"הדסה", המורים - שלמה דורפמן (דורון) ופסיה רוטנברג ממערכת החינוך של הוועד הלאומי, העובדות הסוציאליות - ציפורה בלוך, עובדת קהילת ירושלים וכן, רח ויטלס מהג'וינט, שנועדה לניהול המשלחת ולקשר עם השלטונות הבריטיים במקום. רב ושוחט נשלחו כאופן נפרד מטעם-ממשלת המנדט ועל חשבונה. למשלחת החלו נהום ליון, מנהל מתלכת התרכות בוועד הלאומי, שיצא רק לשבוע ימים.²¹ עם המשלחת יצא גם פסמן כדי להכניסה לעבודה.

המאפיין את המשלחת הוא היותה צוות מקצועי מיומן שתפקידו העיקרי היה לארגן את העזרה הרפואית במחנות ואת הטיפול בתינוקות וכלידים. בלט העדר השליחים התנועתיים. לא היה גם כל נסיון לגייס שליחים כאלה. לא היתה במשלחת שום אישיות פוליטית. הדמות הדומיננטית בה היה דוקטור חיים שיבר, שגויס לתפקיד על-ידי ישראל גלילי ואורי ברנר מטעם "ההגנה" וצבי יחיאל מטעם "המוסד".²² בחירתו של דוקטור שיבר לא היתה מקרית. הוא היה איש מרכזי בשירות הרפואי של "ההגנה", שיית במלחמת העולם השנייה כרופא בכיר בצבא הבריטי והיה באותם ימים בחופשת שחזור. הוא נבחר לשליחת זו לא רק בגלל מיומנותו המקצועית כרופא, אלא גם בשל סגולותיו כאיש ציבור, קשריו בצבא הבריטי בזירת המזרח התיכון, ובמי שידע להתהלך עם אנשי השלטון.²³ בימים ההם כבר התרבו במחנות כמה עשרות מלחים זרים ומלווים שהיה צריך להוציאם בהקדם אל מחוץ לאי, והוא היה האיש שהיה אפשר לסמוך עליו בנושא זה, נוסף על תפקידו העיקרי - ארגון מערכת העזרה הרפואית למעפילים במחנות.²⁴

ביחסים הפוליטיים המתוחים ששררו בחודשים ההם בין מוסדות הישוב לשלטונות

כניסת הגיינט למחנות המפעילים

ולגאליה, ולכן השתדל למנוע מגורמים פוליטיים בישוב להיות מעורבים בפעילות הגיינט במחנות.

פסמן לא יכול היה להישאר בקפריסין כדי לנהל את עבודת המשלוח. היה עליו לשוב ארצה, לארגן ולרכז את כל הסיוע מהארץ. לכן מינה באופן זמני את רח ויטלס במקומו. היא הייתה אזרחית אמריקנית, תושבת ותיקה בירושלים מאז 1926, עסקנית ב"הדסה", ולא נמנתה עם הממסד הציוני בישוב.²⁹ לפסמן היה חשוב שבמגע עם השלטונות הבריטיים ייצג את הגיינט אזרח אמריקני דובר אנגלית. רח ויטלס, שהייתה בהכשרתה עובדת-סוציאלית, התנדבה לשליחת זו ללא משכורת, התמסרה לתפקידה וגילתה רצון טוב, אבל מנטלית התקשתה ליצור קשר עם ציבור המפעילים, והתפקיד היה מעל ליכולתה. מיד אחרי שנוצרו נוהלי העבודה הראשונים עם השלטונות במקום התחיל פסמן לטפל בהתלפתה על-ידי איש מתאים יותר.³⁰

במדיניות הסיוע של הגיינט למפעילים קבע פסמן כבר מהתחלה עקרון, שהצבא הבריטי הוא האחראי להחזקתם ולבריאותם של המפעילים העצורים ואין לשחררו מאחריות זאת. לכן יש לתבוע ממנו לספק לאנשים את כל הדרוש להם, והגיינט יספק רק את הדברים שאי-אפשר להשיג באמצעות הצבא.³¹

יחסו של פסמן למפעילים היה כאל ציבור פליטים גדיד, כפי שהכיר אותם במחנות העקורים באירופה - יהודים מכל הגוונים ומאוצות שונות, הנמצאים במצוקה, ועל הגיינט כמוסד סיועני לסייע להם על-פי הדפוסיט המקובלים של הגשת סעד לנזרקים. היינו, בראש ובראשונה עזרה חומרית במוון, ביגוד ורפואה. את סדרי העדיפויות של העזרה וליצור היא תחולק קבע הוא עצמו בלי לשתף אחרים בשיקוליו. כבר מהתחלה קבע שהגיינט לא יוכל לתק תוספות מוון סדירות לכל המפעילים, אלא רק לזקוקים לכך ביותר - נשים הרות ומניקות, ילדים ונערים עד בני 16, חלשים וירודים מבחינה תזונתית - והרופאים יקבעו מי זכאי לתוספת ומי לא. כמו-כן קבע כי אלה מבין המפעילים שעובדים בעבודות השירות השונות אף הם יתו זכאים לתוספת מוון. על-פי שיטתו נהגו בזמנו מתוספות מוון רק כ-600-700 איש מתוך 4,000 איש שהיו במחנה.³²

פעילות הגיינט בחקופת פסמן נשאה אופי פילנתרופי וארעי, ללא תכנון לטווח ארוך יותר, ולא הדייקה את הצרכים הרבים שגדלו עם זרם המפעילים שהגיע בתדירות לקפריסין. כאשר במחנות היו כבר כ-4,000 איש וכל חברי המשלחת מנו שמונה אנשים בסך-הכל, קבע פסמן "שדרוש רק רופא נוסף אחד, ונחץ איש אחד קבוע שיהיה אחראי לפעולה התרבותית. שאר הכוחות הדרושים ישנם בין המפעילים", ואילו ל-200 ילדים שהיו שם בגיל בית-הספר הוא הסתפק בשני מדריכים בלבד מהארץ.³³

הבריטיים, בארץ היה ההסדר שהושג על-ידי פסמן נוח לסוכנות היהודית. על-פי פעל הגיינט במחנות כמוסד יהודי-אמריקני, ואילו האנשים שעבדו מטעמו גויסו בישוב על דעת המוסדות. לא סוכם אמנם בהתחלה מי ישא בתשלום הנצי הנותר של משכורות העובדים, אבל כבר מן הדיון הראשון היה ברור שהמוסדות הלאומיים נוטים להשאיר את כל הטיפול הסיועני במחנות המפעילים, לרבות משכורות העובדים, בידי הגיינט. הסדר זה עלול היה לפגוע משהו ביוקרת הסוכנות בעיני המפעילים, ויותר מזה בעיני השליחים מהישוב שהיו כפופים למרות הגיינט, אבל לסוכנות היה הדבר נתן הן פוליטית והן כלכלית. הוא פטר את המוסדות הלאומיים מלהכיר בלגיטימיות גירוש המפעילים מהארץ ומניהול משאומתן עם הבריטים על הטבת תנאיהם - מה שהיה פותח חזית נוספת של חיכוכים ולחצים מצד השלטונות. מצד אחר, נמצא מוסד יהודי-אמריקני בעל מוניטין שנהנה מחסותה של ממשלת ארצות-הברית, אשר נטל על עצמו לדאוג לרווחתם של המפעילים ולייצג את האינטרסים שלהם לפני השלטונות הבריטיים. אחרי צאת המשלחת הסיוענית הראשונה לקפריסין כתב היים ברלס לגוברות מחלקת-העלייה:

פסמן קיבל הסכמת הגיינט בניו-יורק לתקציב בשביל הפעולה בקפריסין [...] האישור ניתן בתנאי שהסוכנות היהודית תשתתף גם כן בחלק מתקציב זה. פסמן דחק אתנו בשוכו על השתתפותנו ויש לזכור זאת לפני ישיבותנו. בעצם אנו יכולים להסתלק מכל השתתפות בתקציב, מכיוון שהמשלחת וכל הפעולה הן בשם הגיינט, אך יש לשקול את הדבר אם ירצו לנו לעשות זאת. לדעתנו, אנו צריכים להשתתף בהוצאות לענייני תרבות בלבד. זאת אומרת הוצאות לשני מורים שליחים, לעיתונים וספרים וכו', ואני מעריך שחזן יהיה 250-300 לא"י לתורש לשם פעולה זו.³⁴

הסוכנות הציעה להשתתף במימון-הפעילות החינוכית במחנות בסך-הכל 500 לא"י לחודש, בכלל זה שכר המורים השליחים. הצעה רומה הציעה גם "הדסה" לגיינט: תשלום משכורותיהם של שני רופאים ושתי אחיות, בסך 200 לא"י לחודש. אחרי התייעצות עם יוסף שורץ, מנהל הגיינט באירופה, ויתר פסמן על הסכומים הללו והציע לסוכנות לשמור אותם "לעת מצוא".³⁵ הוויתור לא נבע מכך שהיה לו לפסמן צורך כספים בימים ההם, אלא מתוך רצונו להבטיח את השליטה המלאה של הגיינט על פעולות כל אחד מחברי המשלחת. למעשה נטל פסמן לידינו את היכו כל פעולות העזרה מטעם הישוב בארץ. כל התרומות במצרכים ובבגדים מטעם הגופים השונים - הסוכנות, התאחדות יוצאי פולין, עדיית תל-אביב וקהילת ירושלים, כולל משלוח חבילות פרטיות של קרובים למפעילים - נשלחו לקפריסין באמצעות הגיינט ועל חשבוננו. לגיינט לא היו בארץ כלים ציבוריים וארגוניים כדי לבצע התרמה בקנה-מידה גדול. לכן ביקש פסמן שהסוכנות והוועד הלאומי יקחו על עצמם את הפנייה לציבור,³⁶ ואילו הגיינט נטל על עצמו את האחיות בפני השלטונות על תוכן המטענים והחבילות מבחינה בטחונת.³⁷ את רצונו להבטיח את שליטתו ופיקוחו על פעולות הסיוע יש לראות על רקע יחסם החשדני של השלטונות הבריטיים כלפי כל גורם יהודי שניטה לבוא בקשרים עם המפעילים. פסמן ניסה לבנות עם השלטונות מערכת יחסים המבוססת על אימון

שליחותו של גיורא יוספטל ואחריה – הסוכנות לא תסייע לבריטים לקיים את המחנות בקפריסין

כ"ד בנובמבר 1946 יצאה לראשונה מהארץ לקפריסין משלחת רשמית בת ארבעה חברים מטעם הסוכנות היהודית כדי לבחור ב-1,050 הגולים הראשונים שיעלו ארצה במסגרת מכסות העלייה הרגילות, שממשלת המנדט הכריזה עליהן שנים-עשר יום קודם-לכן. כראש המשלחת מונה גיורא יוספטל, מנהל אגף הקליטה בסוכנות, תלזו אליו משה לרמן, שמואל איזמן ומשה יערי כנציגי עליית הנוער.¹

לבד מבחירת העולים הוטל על חברי המשלחת לבוא בדברים עם השלטונות הבריטיים במקום ולהשלים את הסידורים הפורמליים להעברה: זה היה הקשר הרשמי הראשון בין אנשי הסוכנות לשלטונות הבריטיים שעל המחנות בקפריסין. אף כי תפקידם של חברי המשלחת היה לכאורה מצומצם ונגע לעניינים נהליים של העלייה, בכל זאת בתוקף נסיבות הימים ההם לא היה זה עניין שגרתי שפקידי הסוכנות היהודית ייכנסו למחנות המפעילים, יקבעו מי מהם יעלה וינהלו משאומתן על סידורי העברתם לארץ. לצאת המשלחת קדמו מגעים בין אנשי הסוכנות לממשלת המנדט בארץ, בהם הובטח לבריטים, כי אנשי המשלחת יעשו למען יתר משמעת ויתר שיתוף פעולה בין המפעילים לשלטונות המחנה, ישפרו את מצב התברואה ויקלו על העברת העצורים ממחנות הקיץ בקראולוס למחנות החורף בדיקליה.² לראשונה דובר לא רק על התזרת הגולים לארץ, אלא גם על שיתוף פעולה ביניהם ובין אושיהם, עד בוא תורם לעלות. לבריטים היה חשוב שהמפעילים ישתפו פעולה עם הרשויות שמעליהם, ישמרו על נקיין המחנות, לא ישחיתו את הציוד בהם ולא יביכו אותם בפני אמצעי התקשורת.

ההנהיגות הפנימית שניתנו לחברי המשלחת ערב צאתם נגעו לשני נושאים: לסדר בחירת העולים הראשונים ולשיתוף הפעולה עם השלטונות שעל מחנות המפעילים. בעניין בחירת העולים נגסר לחברי המשלחת כי את העולים הראשונים יש לבחור מארבע קטיגוריות: 1. בני-זוג של מפעילים עצורים בעת-לית; 2. נשים הרוח יתד עם בעליהן; 3. ילדים למטה מגיל 6 עם הוריהם; 4. תולים, זקנים ומקרים מיוחדים. המשלחת הוסמכה להתליט על כל מקרה ומקרה לחוד. העקרון – "ראשון נכנס ראשון יוצא", אשר לגבי השלטונות הבריטיים נראה כמפתח מוכן מאליו, לא הובא בחשבון. "מפתח העלייה" למפעילים בקפריסין כפי שניסו לקבוע אותו בירושלים, ככל שהיה מבוסס על העקרונות ההומניים של מתן עדיפות ראשונה לתלשים ולאיחוד משפחות, מוכיח כי בסוכנות בירושלים כלל לא לקחו בחשבון את המתח הנפשי שבו היו האנשים נתונים בצפייתם לעלייה. סביר להניח כי בירושלים עדיין השתעשעו בתקווה שהמחנות לא יתקיימו לאורך זמן, ולכן יובלו הצעירים והבריאים לחבצת עד בוא תורם לעלות. כאשר לשיתוף הפעולה בין הסוכנות לשלטונות בנושאים הנוגעים למפעילים

שליחותו של גיורא יוספטל ואחריה

שבמעצר, ההנחיה היתה מסיוגת רק לצרכים הקיומיים של האנשים – בריאות ומזון, ולא מעבר לכך.³ עם-זאת, לא היו הגורמים המדיניים בירושלים מעוניינים בשום פנים להחסיס את המפעילים נגד שלטונות הצבא במקום. להיפך, כמוסדות השומו מפני גילויי מרי קיצוני ובלתי-שקול שעלולים לצאת מגדר שליטה, במיוחד בעיתו המדיני הרגיש כאשר התנהל המשאומתן להחשת עלייתם ארצה ולחיסול המחנות. יתר-על-כן, היו חששות שבהתנגשות עם הצבא עלולים ליפול קרבנות.⁴ החמרת היחסים עם השלטונות עלולה היתה גם לפעול כבומרנג ולהרחיע מפעילים פוטנציאליים מלהפליג; ועל-ידי כך היתה נפגעת תנועה ההעפלה. לכן שיגר משה שרתוק, שהוא עצמו רק זה עתה השתחרר מן המעצר, איגרת אישית לכל ציבור המפעילים באמצעות חברי המשלחת, ובה הוראות תדמשתמציאות עם הבהרה כיצד רואה הנהגת התנועה הציונית את תפקידם בהעפלה ובגירוש:

מתוך בחינת עניינכם מכל צדדיו ובתוקף האחריות הכוללת המוטלת עליה-הנהגת התנועה, הנני לקבוע באופן ברור ומפורש, כי כל גילויי הזעם וקוצר הרוח שלכם מוכרחים להיות מוגבלים משתי בחינות: ראשית אסור לכם להיוקק לאיזו פעולה או טכסיס העלולים להביא לידי התנגשות דמים ונפילת קרבנות בשורותיכם. שנית, עליכם להמנע ממעשים ומאופן התנהגות המוכרחים בתוצאותיהם לערער ולסכן את מצב בריאותכם יותר משהוא מעורער-בלאו הכי [...] יש לראות בהעפלתכם לארץ כשלעצמה הפגנה יותר כבירה ויעילה נגד המשטר השורר לגבי העלייה העברית לארץ-ישראל מאשר באיזה התפרצות נואשת או מעשה הרס בלתי-מתחשב שהפסדם מרובה משטרם. דבר היותכם כלואים בקפריסין מכביד מאוד על מכוונת השלטון הבריטי ואנו בטוחים כי לא נוכלו שאת מעמסה זו לאורך ימים.⁵

כשהגיעו חברי המשלחת למחנה, התקבלו על-ידי המפעילים במסדר עם לפידים, ובו קראו באוזני מקבלי פניהם את איגרתו של שרתוק. לאחר הסקסיס, כאשר ניגשו לעבודה שלשמה באו – הרכבת רשימת העולים על-פי הקטיגוריות שנקבעו בירושלים – נקלעה המשלחת לסערת רוחות בלתי-צפויה. רוב ציבור המפעילים-עמד על כך שבחירת העולים תהיה על-פי העקרון "ראשון נכנס ראשון יוצא" וגילה התנגדות נמרצת חסרת סובלנות לרעיון שגורמים מבחין יקבעו לו את חור העלייה. המפעילים שהיר ציבור למדו סבל ואכזבות לא האו כלל-בהענקת 1,050 הסרטיפיקטים סימן שמתכוונים לחסל את המחנות בקרוב. רובם חששו שאם יתקבל עקרון העלייה על-פי הקטיגוריות שחברי משלחת הסוכנות ניסו להתייב להם – הבריאים לעולם לא יצאו משם – כי אין אפשרות לדעת אם האניות החדשות שחבאנה לא תהיינה עמוסות בכני אותם סוגים שהמשלחת קבעה לגביהם עדיפות ראשונה לעלייה.⁶

עוד המשלחת שוהה במחנה, הנהה הובאו אליו כ-3,800 מפעילים נוספים מהאנייה "כנסת ישראל". אוכלוסיית המפעילים גדלה בכח-אחת מעל ל-10,000 איש. יוספטל אשר טרם השתחרר ממשגי העלייה הסלקטיבית שמלפני המלחמה, התרשם קשות מההרבב התברתי המיוחד של אנייה זאת, שהיו בה הרבה משפחות וילדים יתומים. "לקחו שטעטל (פיירה) והעבירו אותו לאנייה עם בתי-הילדים ומשכ הזקנים", אמר.⁷

במהומה שנקלע אליה בעת קביעת תור העלייה ושבה היה קרבן לאלומות אישיה התרשם יוספטל קשה מהמעפילים, שהצטייר בעיניו כהמון פרוצ, חסר נורמות מוסריות אלמנטריות, שהפך את החיים במחנה לתוהו ובוהו ללא כל שלטון רציונלי מכוון. הצבא הבריטי לא התערב כעניינים שבין המעפילים לבין עצמם. הוא השתדל לעשות בתוך המתנות מה שפחות ולמעשה לא שלט בהם. מספר השליחים הזעום שהקדימו את חברי המשלחת רק בימים ספורים, הקדישו את עיקר זמנם לנטר. קבוצות הנוצר החלוציות אמנם הצליחו להתארגן במשטר חיים מסודר פחות או יותר, אך גם כוחם הלך ונחלש. מי ששלט, על-פי התרשמוחו של יוספטל, במחנה בימים ההם היו הפרטיזנים ולוחמי הצבא האדום, שהשליטו סגנון חיים של הפגנות, תביעות, חוסר "סנטימנטים" כלפי הזולת.⁸

לסכסוך שבין חברי המשלחת לרוב ציבור המעפילים נוסף גם סכסוך בינם לבין עצמם; מי יקדים לעלות - מעפילי "סאריאל יפה" שספינתם נלכדה קודם, או "כ"ג יורדי הסירה", שהגיעו לקפריסין כמה ימים לפני אנשי "כתריאל יפה". זיכות דומה היה גם לגבי מעפילי "הנרייטה סאלד" ו"יגור". זאב, שכבר שהה בקפריסין שבועות מספר, הכיר את הלכיהרות בקרבם והיה מקובל על המעפילים כאוטוריטה, נכנס לעובי הקורה והגיע למסקנה שיש לקבל את דעת רוב הציבור ולקבוע את תור העלייה על-פי העקרון של "הנכנס ראשון יוצא ראשון". מחוץ לתור זה יועלו רק חולים מסוכנים ואנשים שהופרזו מנשותיהם בחיפה ושיש להם ילד עד גיל שנה, או שהאשה היא בתודשי הדיינה האחרונים. הסכסוך על-תור האניות הוסדר על-ידי איהודן. "הנרייטה סאלד" ו"יגור" כיחידה אחת, ו"כ"ג יורדי הסירה" ו"כתריאל יפה" כיחידה שנייה.⁹ כשוך הסערה נכתב ונחתם זכרון דברים בין נציגי המעפילים יצי שוורץ מהמוכירות-המשותפת לנציגי הסוכנות, משה יערי וזאב, על-פי הוחלט להקים ועדת עלייה על טוהרת המעפילים, אשר תורכב משלושה נציגים מהאניה שתור אנשיה לעלות ועוד שני נציגים מהמוכירות המשותפת, וכי רק זו תקבע את סדרי העלייה מקפריסין.¹⁰

נחישות המעפילים לקבוע בעצמם את תור העלייה ללא התערבות המוסדות מהארץ הייתה ללא ספק ביטוי לשאיפתם לנהל את חייהם בעצמם בצורה אוטונומית, אבל בדרך ובנסיבות שהדברים נקבעו היה יותר משמץ של אי-אמון כלפי נציגי הסוכנות. אתרי שהוחלט להכילים במסדות העלייה הרגילות תששו המעפילים שמא עלולה הסוכנות להתערב בתחום הרגיש ביותר בחייהם, בתור עלייתם-ארצה. הראשונים שהוגלו לקפריסין לא ידעו כמה זמן עתידים הם לשהות שם. ככל שהתארך הזמן, גברה אכזבתם ממוסדות הישוב והעמיקה-המרירות על שהותיכו אותם לנפשם. בימים ההם התלה מרירות זאת לחולל אף אל הגרעין הקשה בחברת המעפילים, אל התנועות החלוציות. ביטוי לכך נתנו אנשי תנועת דרוור במכתב מיוחד ששלחו לנציגי הקיבוץ המאוחד, שהשתתפו בקונגרס הציוני. שהתקיים בימים ההם כבול:

אם קפריסין איבדה ממשמעותה הפוליטית, חדלה להיות גורם במדיניות הציונית והפכה לנקודת מעבר גרידא לפני הכניסה לארץ - או לא ברורה לנו עמדת התנועה הציונית הידועה בדאגתה לאסיריה. אותנו הותירו לתסדי שלטונות הצבא הבריטי, או במקרה הטוב לתסדי הביוקרטיה הפילנטרופית של הג'וינט שאנו מתקשים למצוא עמה שפה משותפת.¹¹

יוספטל שהה בקפריסין בפעם הראשונה כשבועיים, בסוף נובמבר ותחילת דצמבר 1946. הוא עתיד לחזור לשם בינואר 1947 לימים אחדים, כדי להסדיר את עלייתם של חלק מניצולי האניה "רפיה". בתוך שבועיים הספיק לתקתק מקרוב על המתרחש במחנות. אמנם לא תמיד ירד לשורשי "הנברווה המצונית" ויחס אי-אמון של המעפילים כלפי המוסדות, אבל כבר בביקורו הראשון הגיע למסקנה שאסור להניח את המעפילים לנפשם ולתת לדברים במחנה להתפתח באופן ספונטני. ואם לא תהיה צורה חומרית וארגונית ומעורבות יותר גדולה של מוסדות הישוב בנעשה, עלולים הדברים לגלוש לאנרכיה, ובנסבות מסוימות עלולים לאבד את האוטוריטה בעיני ציבור המעפילים. משהו מזה הספיק הוא עצמו לחוש על בשרו במגעו עמם. הוא גם לא גרס שיש לסמוך על הג'וינט שיעשה את התפקיד המוטל על מוסדות הישוב. היתה לו ביקורת על שיטות עבודתו של הג'וינט ועל שלא עשה נסיון רציוני להתערב בארגון החיים הפנימיים במחנה. יחד עם זה הבין יוספטל שאין למוסדות כל זכות לבקר את פסמן, שרואה בהם רק טובעים, שאינם משתתפים בהוצאות החוקה המתנה. דעתו היתה שאי אפשר להמשיך כך, ואם רוצים שינוי, יצטרכו לתת כסף.¹² הדעה שהתגבשה אצלו היתה שעל מוסדות הישוב להירתם ולתרום לשיפור חנאי החיים של המעפילים במחנה ולהתחיל בהליכי קלטת ראשוניים כבר בקפריסין על-ידי פעילות הניכית והסקרנית מתאימה.

עם שובו ארצה התמסר יוספטל לפעולת הסברה וארגון למען שיפור חנאי המעפילים בקפריסין. הוא היה איש הממסד הבכיר הראשון שלא התחפק רק בקביאת הדרישות שהגינו מהמחנות ולא ראה את הבעיות שנוצרו שם רק כעניין פוליטי שבין המוסדות לבריטים, אלא גם כבעיה של קליטת עלייה השייכת לישוב. הוא התחיל להכין את חנאי המחסור שבהם חיים המעפילים לתודעת המוסדות והציבור הרחב. חודש דצמבר 1946 לא היה העיתוי המתאים לכך. המנהיגות הבכירה נעדרה מהארץ ליגל הקונגרס הציוני שהתכנס כבול, ובהנהלת הסוכנות היו מעוניינים למקד את התעניינות הציבור. בנאמר שם, ובפירוש לא במתרחש במחנות קפריסין.¹³ למרות זאת הופיע יוספטל במסיבת עיתונאים חוץ וכפני הנהלת הוועד הלאומי חיוות במקור על המצב במחנות, בתארך בצבעים קודרים את ציבור המעפילים ואת חנאי חייהם, כשהוא מנסה לגדור גם מוסד זה למעורבות בנעשה בקפריסין.¹⁴ הוא לא עירער על מדיניות אי-ההכרה בגירוש ולא גרס שעל מוסדות הישוב להתליף את הג'וינט, אך גם לא נרתע מניהול משא ומתן ישיר עם שלטונות המנדט לשיפור התנאים במחנות.¹⁵ בתחום המעשי התמסר יוספטל להגברת הסיוע החומרי למעפילים מטעם מוסדות הישוב ולהכנת שליחים נוספים לשם. תכנית הסיוע שלו הייתה צנועה למדי ולא משהו בקנה-מידה שהישוב לא היה מסוגל לעמוד בה כל מה שרצה היה לשפר מעט את רמת החזונה על-ידי תוספת של 150 גרם לתם לאיש, כדי שמנת הלתם תהיה בת 300 גרם ליום, כפי שניתן אז במחנות בארץ. מחיר התוספת הוא לאיש הסתכם ב-0.6 לא"י בחודש, בסך-הכל לחודש ינואר 1947 - 4,800 לא"י. נוסף על כך היה בדעתו לשלוח למחנות מעט ציוד בסיסי אך חיוני, כמו פנסים רות, כדי שהאנשים לא ישבו בחושך בצרבים האיומים, ולהסדיר משלוח עיתונים מהארץ בדרך האוויר. הציוד היה צריך לעלות עוד כ-2,000 לא"י, כהוצאה חד-פעמית. יוספטל רצה להרכיב משלוח מגותת לקפריסין, שתענה על הצרכים במגורים השונים של ציבור

בשהוחל בשילוב שליחי הסוכנות במשלחת, נוסף ממד פוליטי לעניין, וההליכים הפורמליים ארכו שבועות רבים ממעמד הגשת הבקשה ועד אישורה. לפני שהאיש קיבל את הוריו לא יכול היה לצאת לשליחותו. היו כמובן דרכים בלתי-לגאליות ולגאליות למחצה להתדרת שליחים למחנות, אבל אנשי מפא"י בסוכנות, כולל יוספטל, התנגדו להן ואף נלחמו נגדן מטעמים פוליטיים פנימיים, כדי לא לאבד את שליטתם על "המפתח המפלגתי" של השליחות.²⁴

אחרי פעילות בת חודשיים למען גולי קפריסין הצליח יוספטל לארגן משלוח של 53 תתי-מצות במקום קמח ללחם ולהשקית בכך את רעבונם של המעפילים למשך חודש ימים. עבורן נשלחו 1,000 פנסי רוח והוסדר משלוח עיתונים מהארץ בדרך האוויר. נוסף על כל זה נשלחו מטעם "ועד ההצלה" ב-785 ארגונים עם מצרבים שונים, חלקם על-פי הזמנת הג'וינט וחלקם כמתנת יהודי אוסטרליה, והוא העביר אותם לקפריסין.²⁵ השגת הווזיות לשליחי סוכנות נוספים במסגרת משלחת הג'וינט התנהלה בעצלתיים. באמצע ינואר 1947 היו עדיין במחנות רק ארבעה שמונה שליחים שהיו בחודש הקודם. אליהם עמדו להצטרף עוד שמונה. לקראת סוף פברואר, כאשר ההעפלה התחדשה במלוא עוצה והמחנות החלו להתמלא במהירות, מנתה כל משלחת הג'וינט כארבעים ואחד איש, ביניהם שישה-עשר שליחי סוכנות.²⁶ שמנת השליחים האחרים, שנועדו לקבל על עצמם תפקידים ארגוניים, לא קיבלו את הווזיות עד חתילת אפריל²⁷ - יותר משלושה חודשים מאז הוחל לטפל ביציאתם.

למשך שלושת החודשים שבין דצמבר 1946 לפברואר 1947 נטל על עצמו יוספטל, כמנהל אגף הקליטה בסוכנות, לארגן את עורת מסודות הישוב לגולי קפריסין. כאיש יצוע ובעל מעמד פוליטי בפיר במפלגת השלטון, מפא"י, הצליח לקדם במעט את הנושא. אחרי משלוח המצות הצליח סוף-סוף הג'וינט להשיג אישור לייבא קמח. הלחם נאפה במאפייה פרטית וחולק כתוספת לכל האנשים במחנה.²⁸ יוספטל נטל גם חלק פעיל בהקמת "הוועד למען גולי קפריסין". בהשתדלותו נוספו עוד כמה שליחים, אבל בסך-הכל היו הישגיו צנועים למדי בהתחשב בכך שכל פעילותו נשאה אופי של מבצע חיר-פעמי. אחרי פברואר 1947, דווקא כאשר החלה ההעפלה הגדולה, הסתלק יוספטל מהמשך הטיפול בנושא, וקולו במוסדות בעניין זה כמעט לא נשמע עוד. ייתכן שהסתלקותו נבעה מהקשיים שהתגלו בקליטת העלייה בארץ כבר בחודשי פברואר-אפריל 1947 בשל מחסור במשאבים כספיים.²⁹ לכן, כנראה, נדחקו בעיות המעפילים אשר טרם הגיעו לארץ, לקרן וויית. עובדה היא שמאז נטש יוספטל את הטיפול במעפילי קפריסין, לא הוטל תפקיד זה על שום אישיות במעמדו.

שיפור משמעותי של התנאים במחנות היה ברון בהקצאת משאבים גדולים ושוטפים ובזכויות לשתף פעולה עם השלטונות הבריטיים בהחזקתם. לכך לא היתה הסוכנות מוכנה מטעמים כלכליים ופוליטיים. ביוון שהבריטים הקימו את מחנות הגירוש מתוך החלטה פוליטית, כאמצעי לבלית ההעפלה - כל שנעשה או לא נעשה למען הגולים העצורים בהם היה בעל משמעות פוליטית. בקרב מעצבי מדיניות המאבק בשלטונות הבריטיים, ובכללם אפילו אישים כמו משה שרתוק, מקובלת היתה הדעה כי בעצם מעשה הגירוש והחזקת פליטים במחנות מעצר פרימיטיביים הסתבכו הבריטים בבעיה, שאם הישוב לא יודרו לעזור להקטין אותה - ייאלצו לחסלה במוקדם או במאוחר.³⁰

המעפילים, ולא להסתפק רק בשליחים לתנועות. בראשית דצמבר 1946 היו כבר במחנות חמישה שליחים. הוא רצה להוסיף עליהם עוד שמונה-עשר שליחים: ארבעה לעליית הנוער, שלושה נוספים לתנועות, שלושה שליחים מטעם אגף הקליטה ושמונה שליחים לפעולות ארגוניות שונות.¹⁶

המכשולים להגשת סיוע למעפילים בקפריסין היו כפולים: פנימיים - במוסדות הישוב והיצוניים - בביורוקרטיה הבריטית. ארבעה חודשים לאחר התחלת גירוש המעפילים מהארץ לא היו בידי המוסדות הלאומיים, לא בסוכנות ולא בוועד הלאומי, שום כלי ארגוניים או תקציבי להגשת עזרה למעפילים בקפריסין. כדי להשיג 5,000 לא"י לתוספת לחם היה צריך את אישורו של אליעזר קפלן, גזבר הסוכנות, שנעדר אז מהארץ. לאחר פנייה מיוחדת אליו בחוף-לארץ נאות. לאשר סכום זה כמענק חיר-פעמי.¹⁷ כתקציב שוטף לא היה כל סיכוי לקבל מהסוכנות יותר מ-500 לא"י בחודש.¹⁸ באין כפרה ניסו אנשי מחלקת העלייה בסוכנות לחתוך על הג'וינט בירושלים ובפרס להגדיל את תקציב תמיכתו במעפילי קפריסין, אך הג'וינט סירב להיענות לחצים.¹⁹ משהושגו 5,000 לא"י מקפלן כשביל תוספות הלחם, היה צריך לנהל משאומתן עם הממשלה לקבל אישור להוציא קמח מהארץ לקפריסין - דבר שהיה אסור על-פי תקנות הקצבת המזון בימים ההם. לכן הערימו על השלטונות ושלחו מצות במקום קמח. הגדלת מספר השליחים מטעם הסוכנות בתוך המחנות באופן לגאלי היתה כעיה מורכבת יותר. הטיפול בהשגת רשיונות שהייה בשבילם אך זמן והיה קשור במעמדו המיוחד של הג'וינט בקפריסין. משלחת הג'וינט במחנות המעפילים היתה שונה ממשלחות הג'וינט שפעלו במחנות העקורים באירופה, זאת כשל הנסיבות הפוליטיות והבטחוניות. הבריטים הסכימו להצבת צוות סיעודי מקצועי במחנות, אבל לא נקבע שום תקן לגודלו. השגת רשיונות לעובדי הג'וינט היתה מתנית כרצונם הטוב של השלטונות הבריטיים. עד נובמבר 1946 מנתה משלחת הג'וינט פחות מעשרים איש. למעט מספר אנשי מנהלה ומדריכי נער מעטים היו כולם אנשי סיעוד-מקצועיים - רופאים, אחיות, מטפלות לתינוקות ועובדים סוציאליים. כולם, ללא יוצא-דמך-הכלל, נמנו באופן רשמי עם עובדי הג'וינט, גם אלה שגויסו ונשלחו על-ידי המוסדות. מסוף נובמבר 1946, אחרי שהופשרו היחסים בין הסוכנות לממשלה, הוחל בשילובם של שליחים אחרים בתנועות השונות, אף הם כאנשי הג'וינט על תקן של "סגל חינוכי". בינואר 1947 גדלה המשלחת ל-29 איש. מהם היו 8 שליחי הסוכנות, 5 לתנועות השונות ועוד 3 לעליית הנוער.²⁰

יחס השלטונות הבריטיים השונים למשלחת הישוב במחנות היה מעורב מלבנתחילה. לאנשי הצבא היתה סיבה טובה להיות מרוצים שאנשי סיעוד אורחיים מקצועיים עשו את עבודתם במחנות ותסכו להם בחי-אדם מקצועי, חיוני במיוחד, של רופאים ואחיות שחסרו להם בגלל הדמוביליזציה.²¹ בכך מנעו מעצמם חיכוכים מיותרים עם המעפילים. במשך הזמן גם למדו שלנוכחותם של אנשי ארץ-ישראל במחנות יש השפעה מרגיעה.²² מאידך פקחו שלטונות הבסתון באי עין חשדנית על חברי המשלחת ועקבו אחריהם. אם אינם עוסקים, נוסף על תפקידים הסיעודיים בפעילות חתרנית.²³ עובדי הג'וינט היו תחת פיקוח ומעקב מתמיד של שלטונות הבסתון כבואם וכצאתם. כל עובד ג'וינט אף שליח שיצא מהארץ לקפריסין נזקק לוויזה, שבדרך-כלל היתה מוגבלת בזמן והיה אפשר לשלול אותה. הווזיות לשליחים ניתנו אחרי בדיקה בטחונית של ה-C.I.D. (הבולשת)

על כן, לא לדבר על כך בפומבי, וכשנעשה מעט, לא היה צריך לדון בכך ולקבל החלטות. זה היה הלך-המחשבה שרווח בקרב הגורמים הפוליטיים הקובעים במסודות הלאומיים. כיסוי גלוי להלך מחשבה זה נתן דוד בן-גוריון, נציג מפא"י בהנהלת הוועד הלאומי, אחרי ששמע את הדעות הקודרות על מצב המעפילים מפי חברו למפלגה יוספטל:

מישהו אמר שהפננו את קפריסין לגיהנום כשבילנו אבל לא בשביל האנגלים. אני כפר בזה. זה נהפך לגיהנום גם כשביל האנגלים. שמענו את זה גם מהנציב [העליון]. אני חושב שאם אנו עושים לעצמנו סיכום אנו צריכים להגיד שהקו שלנו ביחס לקפריסין היה נכון, ומתוך הנחה זאת באות מסקנותי [...] ראיתי עכשיו את אלה שהיו זמן הכי ארוך בקפריסין ואני כופר, לא בהערכה של יוספטל, אבל אני חושב שמספיק זמן קצר שהחומר האנושי הזה יהיה כתבאים אחרים ובחברה הגונה כדי שהאנשים יהפכו בחזרה לאנשים. מזה יש לי מסקנה שנייה. אינני מתנגד שידברו על מה שחסר, אבל אני מתנגד שתופיע באיזה עיתון תלונה על מצב המוסרי. איננו יכולים להשמיע אנשים כלפי פנים וכלפי חוץ. אני כמובן בעד זה שיוגדלו להם מגות המון, אבל אני מתנגד לסידור מתנות קפריסין עם אור וברז מים ומקלחות. אין לעשות שום דבר שכאלו הופך אותם למקומות קצו. בשבילי זו אקציה פוליטית.³¹

ברבי-האי אמנם לא היה בין מקבלי ההחלטות המדיניות, אבל הוא היה פעיל בוועד הקהילתי בחיפה ובהנהלת הוועד הלאומי ומעורב במדיניות ההעפלה והרבה להתכנס בנושא זה במסודות הלאומיים. בדבריו ביטא בדרך-כלל את הקו הפוליטי שקבעה ההנהגה המדינית.³² כאשר לסיוע החיני ביותר למעפילים במזון וטיפול רפואי, הדעה המקובלת בסוכנות היתה שזה תפקיד הג'וינט ועליו לבדו לשאת בכל ההוצאות הללו, כי דין המחנות בקפריסין כדין המחנות בארצות האחרות.³³ לכן, מהתחלה לא היתה הסוכנות מעבנה להקציב למחנות קפריסין תקציב משמעותי. בחודשים הראשונים לא הספיק הג'וינט לארגן כראוי את מערכת הסיוע שלו במחנות בגלל תנאי הלחץ והרגשת הארעיות. ב-14 בדצמבר 1946 נכנס לתפקיד מנהל פעולות הג'וינט בקפריסין משה לאוב, שהגיע כמיוחד מארצות-הברית. בתוך פרק זמן קצר התברר כי היה זה אחד המינויים המוצלחים ביותר של הנהלת הג'וינט, לטובת המעפילים והמסודות בארץ גם יחד.

פרק עשירי

הקמת "הוועד למען גולי קפריסין" ופועלו

כוננותו של הג'וינט ליטול על עצמו באופן בלעדי את האחריות להגשת העזרה לגולים בקפריסין למן הימים הראשונים לגירושם, עוררה במסודות הישוב הרגשת אי-נחת מסוימת, למרות הנתות הפוליטית והכלכלית שהיתה בכך. באותם ימים כבר שררו יחסים טובים בין הסוכנות היהודית לג'וינט בארץ ובארצות אירופה. הג'וינט תמך חמיכה מסיבית ב"בריתה" ובהעפלה ובין אנשי הסוכנות ר"המסדר" היה שיתוף פעולה עם פסמן, מנהל הג'וינט בארץ, למרות זאת, עדיין זוהה הג'וינט בקרב חוגים שונים כישוכ עם היהדות העשירה והפילנתרופית של אמריקה, שלא היחה בעלת צביון ציוני. הפקדת כל הטיפול במעפילים הגולים בידי של מוסד לא-ציוני-היתה סה כביכול הודאה באולת-ידו של הישוב לבוא לעזרת אלים בצרה. למן ראשית פעילותו של הג'וינט בקפריסין נכללו בסיוע שהוצע למחנות גם תרומות ומצרכים של מוסדות וארגונים שונים בארץ: התורמים היו הסוכנות-היהודית, הוועד הלאומי, הוועד-המאוחד לעזרת יהודי פולין, בנות אגודת ישראל, רבנים ואנשים פרטיים ששלחו חבילות לקרוכיהם כאמצעות הג'וינט. היתה זו הדרך היחידה להגיש סיוע לגולים, כיוון שהבריטים אסרו מסעמים בטחוניים משלוח חבילות שלא כאמצעות הג'וינט.² התרומות כללו בעיקר מזון וביגוד, לרוב מתוך מלאי מוכן שהיה ביוי המוסדות והארגונים ואשר הגיע לידיהם מתורמים שונים בחוף-לארץ.³ מצב זה הגביר את הרגשת אי-הנחת, עד כי בכה אידלסון, מנהיגת תנועת הפועלות בהסתדרות, החשידה את הג'וינט כמי שאיגור מעוניין "שהישוב יופיע במחנות קפריסין כגורם ניכר".⁴

בתקופה הראשונה כללו משלוחי התורמים דברים מכל הבא ליד וגשאו אופי מובהק של עזרה סוציאלית - לא תמיד מכובדת.⁵ לא כל מה שנשלח היה חיוני וראוי לשימוש. היו גם תורמים שיעדו את תרומותיהם לקבוצות מסוימות, כיתוד בחוגים הדתיים, וקשה היה לשבועם לתרום למען כלל הציבור. פסמן לא היה מרוצה מהעניין, אך לא היתה לו ברירה - מקורות הסיוע שעמדו לרשותו היו מוגבלים.⁶

ב-1 באוקטובר 1946 יזמה המחלקה הסוציאלית בוועד הלאומי מפעל סיוע כללי-ישובי של אספקת מזון והלכשה לגולי קפריסין.⁷ וב-14 בחודש הוא הוחלט עליו בהנהלת הוועד הלאומי.⁸ היתה זאת החלטה של המוסד העליון של הישוב, שנועד לקוצא מידי הג'וינט את הריכוז והארגון הכלעדי של העזרה לגולים. את ההעברה ומסירת התרומות שייאספו השאירו, כאין בררה, בידי-הג'וינט. איסוף התרומות הוטל על המחלקה הסוציאלית של הוועד הלאומי כמשימה נוספת לעבודתה השוטפת בישובים השונים. לרשות המחלקה לא עמדו כות האדם והאמצעים כדי לארגן מפעל שכזה כיעילות ובמהירות הדרושה, לכן נבחרה "ועדה ישובית לעזרה גולי קפריסין" - הוועדה היתה מורכבת מנציגי מגזרים שונים בישוב, שהיה בידם לסייע באיסוף תרומות. השתתפו בה

העמקת פעילות הג'וינט בקפריסין

1. משה לאוב לניהול הג'וינט בקפריסין

סיעוד המעפילים בקפריסין הוטל על צוות הג'וינט הקטן בארץ, שלא היה ערוך למשימה כזאת. היחסים המתוחים בין הישוב לשלטונות וריחוקם הגיאוגרפי של המחנות, ללא קשר ישותי עם הארץ, אף הם הכבידו על פעולות הסיוע. לפיכך עמדה פעילות הג'וינט במחנות קפריסין בחדשים הראשונים בסימן הארעיות והאלתור. ידי פסמן, שנטל על עצמו בתקופה הראשונה את ניהול כל פעולות הסיוע מטעם הישוב למען הגולים, מלאו עבודתו. היה עליו לרכז את המצרכים מהתורמים השונים ולארגן את משלוחם בדרך הים וכן לדאוג להחלפת האנשים בצוות הסיעודי שגייסו לתקופות קצרות של שבועות אחדים בלבד, בלי שהיה ברור מי המועמדים להחליפם.¹

פסמן עשה את עבודתו תוך כדי דילוגים מהארץ לקפריסין ובחזרה כשהוא מגיש את דרכו בסבך הביורוקרטיה של הרשויות הבריטיות השונות. בקפריסין סייעה בידו רוז ויטלס, אך המשימה היתה למעלה מיכולתו. פסמן הגיע למסקנה כי אפילו אם יתקיימו מחנות הגירוש רק תקופה קצרה, מן ההכרח להציב בראש פעולות הג'וינט בקפריסין איש מיומן. כבר בסוף ספטמבר 1946 ביקש מהנהלת הג'וינט בפריס להכין מועמד מתאים להחליף את רוז ויטלס. בבקשתו ציין פסמן כי בשל היחסים עם הצבא הממשלה מן הראוי שהאיש יהיה אמריקני ורצוי מאוד שיהיה דובר עברית.² בנתונים הללו היה יותר מרמז שהאיש יצטרך להיות "משרתם של שני אדונים", מניסיון האישי ידע פסמן כי במשאומתן עם אנשי השלטון הבריטי רצוי שיהיה לאיש גיבוי של ממשלת ארצות-הברית, אבל רצוי שיהיה גם מקובל על ציבור המעפילים ומוסדות הישוב. הנהלת הג'וינט בניו-יורק הטילה את התפקיד על משה לאוב.³ ב-10 בדצמבר 1946 הגיע משה לאוב לקפריסין, ומיד נכנס לתפקידו כמנהל פעולות הג'וינט במחנות ונציגו בפני השלטונות הבריטיים במקום.⁴

לאוב לא היה פנים חדשות בזירה, והנושאים שעמד לטפל בהם לא היו זרים לו. פסמן הביר אותו מעבודתם המשותפת באיטליה אתרי המלחמה, והיו לו סיבות טובות להיות שבע רצון משובו לפעילות.⁵ האיש הצטרף לעבודה בג'וינט כבר ביולי 1944. בתקופה שבין פברואר לאוגוסט 1945 הושאל למשלחת אונטר-רא שפעלה ביוון, ושימש בה מנהל מחלקת הסעד. בין ספטמבר 1945 למרס 1946 היה מנהל הג'וינט בצפון איטליה. כעבודתו שם למען העקורים היהודים קשר קשרים עם אנשי הכריגה היהודית ושתף פעולה עם אנשי "הבריתה" ו"המוסד". כך שבעיות שאריות הפליטה וההעפלה היו מוכרות לו. יש רגליים לסברה כי מינויו לתפקיד החדש בא בעקבות פנייתם של גורמים ארצי-ישראליים, אשר הכירו אותו ורחשו לו אמון, אל הנהלת הג'וינט.⁶ לאוב התנדב לתפקיד החדש לתקופה של שלושה חודשים בלבד, מתוך מתשבה שהמחנות לא יתקיימו

לאורך זמן. משנקנס לעבודה התברר לו כי הבריטים אינם מתכוונים לחדול במהרה מגירוש מעפילים מהארץ. כשהמחנות החלו להתמלא, חש את האתגר שכתפקידו ועוד לפני שהסתיימו שלושת החודשים הראשונים הודיע להנהלת הג'וינט שיש בדעתו להישאר בקפריסין לפחות שנה נוספת אם יודקקו לו.⁷ לאוב קבע את מושבו בממגוסטה, ובאביב 1947 הביא אליו את אשתו ושני ילדיו הקטנים, ונשאר בתפקידו עד ה-18 בפברואר 1949, יום סגירת המחנות ועליית אחרוני הגולים ארצה.⁸

לאוב היה בן 38, וכבר הספיק לצבור לפני כן ניסיון בעבודה סיעודית עם אנשי שארית הפליטה. עובדת היותו אזור ארצות-הברית, שבא במיוחד לעבוד עם העקורים היהודים, לא היתה חסרת משמעות בעיני השלטונות הבריטיים. הרקע התברתי ממנו בא ומוגו האיש היו לא פחות חשובים ליצירת הקשר הבלתי-אמצעי ויחסי האמון בינו ובין המעפילים, השליחים השונים שעבדו במחיצתו ומוסדות הישוב שזקקו לשירותיו.

משה לאוב נולד בפולין היגר עם הנריי לארצות-הברית בעודו ילד. אף-על-פי שאת חינוכו קיבל כבר בארצות-הברית, היה כלי-כולו נצר של היהדות המזרח-אירופית. בילדותו ובנעוריו הספיק ללמוד בחדר ובישיבה ואת השכלתו הגבוהה הכש ביישיבה יוניברסיטי.⁹ לפני הצטרפותו לג'וינט שימש מורה לעברית בבית-ספר תיכון בניו-יורק. הוא היה איש משכיל, בעל תרבות יהודית שורשית, דיבר יידיש ועברית והיה צנוני שהודדה עם מאבקו של הישוב ועם מפעל ההעפלה. למרות הקשיים היומיומיים שהיה צריך להתמודד עמם כעבודתו במחנה, שמח לקראת כל שייכת מעפילים חדשה שהגיעה.¹⁰ לא פחות חשובים היו מזגו הנמו והאופטימי ורגישותו לסבל הזולת. במכתבו של אחד השליחים אנו קוראים עליו:

מנהל הג'וינט כאן הוא יהודי בעל נפש רגישה ולב חם. הוא ידע עברית ובקי בספרות ישראל. הוא בא מאמריקה אבל בעצם הוא ארצי-ישראלי. הוא קשר את חיינו ואת חיי ביתנו לעקורים שבמחנות המעצר בקפריסין [...] פעם אמר לי - בכל בוקר אני מתפלל תפילה אחת: הלואי שלא אתרגל לכאב, לצער, לצרות, לקריאתו של האדם. הלואי שנפשי תישאר רגישה בכל רעונותה. בזה הוא האיש.¹¹

וזמן קצר לאחר בואו נכנס לאוב לסבך הבעיות הסיעודיות, החברתיות והדיפלומטיות הרבות של מחנות קפריסין. משימתו הראשונה היתה מיסוד פעולות הג'וינט והרחבתן, דבר שהיה כרוך-בהגדרת המשלחת באנשי סיעוד-ומנהלה והגדלת התקציבים. לאוב הגיע לקפריסין כשהבריטים פתחו את מחנות התורף וזקק לסגן שיוכל לרכז את העבודה במחנות החדשים בדיקליה. הוא פנה להנהלת הג'וינט בירושלים וביקש שישלחו לו איש מתאים. הקריטריונים שקבע היו: כשרון ארגוני, יכולת להתהלך עם חבריו לצוות, עם הפליטים, ועם אנשי הצבא, דובר אנגלית שיעורר כבוד אצל השלטונות. גם הוא יחס חשיבות רבה לכך שלאיש יהיה רקע אמריקני וביקש לחפש את המועמד באחד הקיבוצים האמריקניים בארץ.¹² י"ל מאגנס מצא אותו בקיבוץ האמריקני של השומר הצעיר, בעין השופט. זה היה יהושע לייבנר, איש ציבור בעל כושר ארגון, שענה על הקריטריונים שלאוב קבע.¹³ יציאתו של לייבנר התעכבה זמן-מה. הוא הצטרף ללאוב רק בסוף יוני 1947 והיה לסגנו הבכיר וליד ימינו בניהול פעולות הג'וינט בתוך המחנות

ובמגעים עם השלטונות. גם לייבנר כמו לאוב הביא את משפחתו - אשתו ושני ילדיו, לקפריסין. השניים מצאו שפה משותפת ביניהם, שהפכה תוך כדי עבודתם לידדות אישית בין שתי המשפחות. כתפקידו כסגנו של לאוב השלים לייבנר את הצד הארצישראלי בניהול משלחת הגוינט בקפריסין. הוא היה מורה-הדרך של לאוב בסך היחסים בין מוסדות הישוב, התנועות והמעפילים.¹⁴ שניהם עבדו בתאום מלא לאורך כל תקופת שליחותם. לאוב ראה בלייבנר דוגמה של חלוץ והעריך מאוד את עבודתו המסורה ומרצו הכלתי-נדולה. בזכרונותיו כתב, שלדעותיו ועצותיו של לייבנר היה משקל רב בקבלת ההחלטות שלו: ללייבנר היה גם יתרון נוסף: כארצישראלי ואיש הקיבוץ הארצי שימש באופן טבעי איש אמנים וכתובת לאנשי הפלמ"ח "המוסד" בקפריסין והיה בסדר פעילותם המחתרית במחנות ומחוצה להם. בכך שיתרר למעשה את לאוב מכל קשר ישיר עם גורמים בלתי-לגאליים.¹⁵

בניהול העבודה השוטפת נעזר לאוב בצוות מצומצם. יצחק יעקובביץ' (יעקובי) היה מנהל התשבנות הראשי, שושנה מיראל הייתה המזכירה, וקינגספלד, יהודי מקומי, היה רכז הקניות. עד מאי 1947, לפני בואו של לייבנר, עזר ללאוב בריכוז העבודה במחנות השליח פרידל רובינשטיין. לאחר מכן החליפו דוד לנדור.¹⁶

עם בואו של לאוב הפכה משלחת הגוינט בקפריסין לאוטונומית והיתה מסונפת להנהלת הגוינט באירופה שמושבה היה בפריס. לשם גם נשלחו ישירות הדיתיחים. הבסיס העורפי לפעילות המשך להיות בארץ-ישראל. כל עובדי משלחת הגוינט למחנות קפריסין גויסו מקרב הישוב. הנהלת הגוינט בירושלים סייעה ללאוב בכל שנדרש. בהיעזרו של פסמן מהארץ טיפל בבעיות מתנות קפריסין סגנו פנחס ליטבק, אשר פעל בעצה ובתיאום עם הרי ויטלס ויהודה לי מאגנס בעניינים תקציביים, קשרים ותיאום עם מוסדות הישוב וממשלת המנדט, גיוס עובדים ורכישת מצרכים שונים. מאגנס, שהיה יושב ראש הוועדה המייעצת של הגוינט בארץ, קיבל דיווחים שוטפים על הפעילות בקפריסין, ובתוקף מעמדו הפוליטי והציבורי בישוב נעזרו בו, ביחוד במגעים עם הדרגים הבכירים של ממשלת המנדט, במזכירות הראשית ואצל הנציב העליון.¹⁷

2. הגדלת סיוע הגוינט לגולי קפריסין

למן כניסתו לתפקיד עשה לאוב מאמץ מתמיד להרחיב ולהעמיק את פעולות הסיוע של הגוינט במחנות המעפילים ולשפר את רמת תיחם של הגולים. אך למרות רצונו הטוב ופתיחותו לכל יוזמה, קשה היה לתכנן בקפריסין מראש מערכת סיוע יעילה מהטעמים הבאים:

1. גידול אוכלוסיית המעפילים היה מואץ והרכבה בלתי-צפוי מראש, ובעיותיהם של האנשים רבו והחריפו ככל שהתארכה ישיבתם בתנאי הצפיפות של המחנות הפרימיטיביים.

2. המעפילים היו עצירים של הצבא הבריטי, שהיה אתראי לשלומם ולבריאותם. הגוינט לא היה מעוניין לשחרר את השלטונות הבריטיים מאחריות זאת מבחינה פוליטית וכלכלית. המקורות הכספיים של הגוינט לא היו בלתי-מוגבלים, והיו לו

התחייבויות גם במקומות אחרים בעת ההיא, לכד מן המחנות בקפריסין.

3. פעולות הסיוע התנהלו תחת פיקוח הגבלות של השלטונות הבריטיים. אלה הגבילו את גודל המשלחת, ומספר חבריה ענה בקרשי על הצרכים הבסיסיים. הצבא גם קיים פיקוח קפדני על הכנסת ציוד למחנה ולא איפשר הבאת כלי עבודה ומכשיר אחר.

אח התקציב היה אפשר להגדיל בתוך פרק זמן קצר יחסית, אך תוספת עובדים ושליחים היתה תהליך ממושך ואטי ותמיד פיגרה אחרי הצרכים. מההתכתבות של לאוב, בתודשים ינואר-אפריל 1947 - התקופה שבה מיסד והרחיב את פעולות הגוינט בקפריסין - עולה, כי הבעיות התקציביות הסריחו אותו הרבה פחות מאשר אישם של צוותי הסיוע. דרישותיו מירושלים היו לעוד ועוד עובדים. כאיש סיוע מקצועי ירד לפרטי-הפרטים של העובדים הדרושים לו וכישוריהם. אלה הגיעו אליו לקפריסין טיפין-טיפין ובאחרון של תודשים.¹⁸ בתנאים כאלה היה צריך לקבוע סדרי עדיפויות. מטבע הדברים ניתנה עדיפות ראשונה לצוותים הרפואיים: דופאים, אחיות ומטפלות לתינוקות. אחריהם באו אנשי חינוך לנוער ולילדים, ולבסוף השליחים התנועתיים.

כשלאוב הגיע לקפריסין כבר מצא מערכת רפואית בתוך המחנות. רופאים ואחיות מארץ-ישראל, שהסתייעו בסגל הרפואי מקרב המעפילים, הפעילו את כל המרפאות שבמחנות. בסוף ינואר 1947 גדל הצוות הרפואי הארצישראלי של הגוינט וכלל ארבעה רופאים, רופא שיניים אחד ושמונה אחיות. צוות זה היווה 45% מכל המשלחת.¹⁹ אחד הרופאים שימש מנהל ופיקח על הטיפול במרפאות ועל הרפואה המונעת, בולל התברואה במחנות. בתחום ההשגחה הרפואית נכלל גם בית התינוקות, שעבדו בו מטפלות שהגוינט הביא מארץ. הגוינט דאג גם לחלק מהתרופות כהשלמה למה שהצבא סיפק, ובכלל זה תרופות מיוחדות שלא היו ברשות הצבא.

הדאגה לחינוך הילדים והנוער קיבלה דחיפות יתר החל מדצמבר 1946, עם בואם של מעפילי "כנסת ישראל", שעמם הגיעו מאות ילדים ובני נוער. מספרם עלה במהירות החל מחודש פברואר 1947 עם התחדשות זרם ההפעלה. אחרי בוא שלוש האניות: "לנגב", "המעפיל האלמוני" ו"חיים ארלווורוב", הגיע מספר הילדים ובני הנוער בקפריסין ל-950. 150 מהם היו מתחת לגיל 14, 60% היו יתומים מאב ואם ו-25% יתומים למחצה.²⁰ בתוך שבועות ספורים נוצר במחנות קפריסין הרכוז הגדול ביותר של ילדים יהודים בעולם.²¹ כמעט כל הילדים עמדו להיקלט בארץ כמסגרת עליית הנוער, שנטלה על עצמה את הטיפול בהם כבר בקפריסין. לשליחי עליית הנוער ניתנה לכן עדיפות להיכלל במסגרת משלחת הגוינט על-פני שאר השליחים. בינואר 1947 כבר היו בקפריסין תמישה שליחים מטעם עליית הנוער וחלקם במשלחת היה כ-17%. במרט ביקר לאוב בארץ, קיים בירורים לגבי המשך הטיפול בכפר הנוער שהוקם אז במחנה 65 והסכים להכללת עשרה מדריכים נוספים של עליית הנוער במשלחת הגוינט.²² לילדים הקטנים יותר, בגיל הגן, לא היה בארץ מוסד שיתעניין בגורלם. להם נאלץ לדאוג הגוינט בעצמו. אחר הנרשאים הראשונים שזכו לטיפול אישי של לאוב היו פעוטות אלה. במכתבו השני לגוינט בירושלים מאז נכנס לתפקידו כתב:

בשבועות האחרונים הוכרר לי יותר יותר, כי הגן בדיקליה [מחנה החורף בו רוכזו המשפחות] אינו מטופל כראוי בשל חוסר גנת מנוסה. כדי לפתור בעיה זאת מן

ההכרח לשלוח מהארץ לדיקליה שתי גננות. על אחת מהן להיזח בעלת נסיון כטיפול בפעוטות בגילאים 1-3. אנא עשו הכל כדי לשלוח את הגננות הללו כמהירות האפשרית.²⁵

לא נעלמה מלאוב גם בעיית הציבור המבוגר והבריא. כדי להעסיקם במשהו פרדוקטיבי ביקש שישלחו לפחות שני מורים להשכלת מבוגרים:²⁴ כעבור חודש וחצי הגיע למחנה מורה אחד, יצחק ברייוסף מכפר ויתקין, כדי לרכז את הוראת העברית לציבור של 10,000 איש.²⁵ המורה הנוסף שביקש לאוב לא הגיע משום מה.

שיפור רמת התזונה לכלל ציבור המעפילים

הרחבת פעילותו של הג'וינט מצאה את ביטויה בשיפור התזונה לכלל המעפילים ולקבוצות שהיו זקוקות לכך במיוחד. אחרי שהושג אישור השלטונות ליבא קמח, זכו כל המעפילים לתוספת לחם ונפסק הרעב ללחם במחנה. נוסף על כך קיבלו ילדים עד גיל 17, חולים וחשופים, ונשים הרות ומניקות, שהיו כשליש מכלל האוכלוסייה, תוספת יומית של 700-600 קלוריות. התוספות כללו אבקת ביצים, אבקת חלב, פירוח וירקות טרופים, דבש וריבה.²⁶

שירותי רח ושיירות לפרט

הג'וינט סיפק גם את הצרכים הדתיים לציבור הדתי: תשמישי קדושה, מצות, דגים, יין, סידורים והגדות לפסח ומחזוריים לתגים. כמרכזן טייע בהקמת קנטרינו במחנות וסיבסד אותן, ונטל על עצמו העברת חבילות וכספים למעפילים שנשלחו על-ידי קרובים מחוץ לארץ והקים בתוך המחנות בקפריסין משרד לחיפוש קרובים.²⁷ הביטוי המוחשי להרחבת הסיוע החומרי של הג'וינט למעפילים מאז כניסת לאוב לתפקיד ניכר גם בסכום ההוצאות הממוצע בחודש לנפש. עד סוף דצמבר 1946, בתקופת פסח, הוציא הג'וינט בממוצע על כל מעפיל 0.75 לא"י בחודש. מינואר 1947 עלה הסכום בהתמדה וההוצאה הממוצעת לנפש בחודש, בחצי השנה הראשונה, בין ינואר ליוני 1947, הגיעה ל-1.1 לא"י. כאפריל הציע פסמן ללאוב להעמיד את תמיכת הג'וינט על 1 לא"י בממוצע לנפש בחודש. לאוב לא הסכים לכך, בשל הצרכים שהלכו וזרבו עם בהאת של כל אניית מעפילים נוספת.²⁸ לקראת התחילת השנה השנייה לקיום המתנות ביקש להגדיל עוד יותר את עזרת הג'וינט ולהעמידה על סכום של 1.25 לא"י בממוצע לנפש בחודש. במוותו היה מעוניין לשפר את האוכל והתנאים של הילדים.²⁹ על הפירוט והגיוון של הסיוע שהג'וינט הגיש למעפילים במחנות קפריסין אפשר ללמוד מהטבלאות 2 ו-3.

טבלה 1: הרכב המשלחת הסיעורית של הג'וינט בקפריסין בינואר 1947*

רופאים	5**
אחיות	6
מטפלות	2
עובדות סוציאליות	2
דיאטיקנים	2
מנהלה	4
שליחי עליית הנופר	5
שליחי תרעומ	3
סך-הכל	29

* אר. ג'וינט, קפ/50, 26.1.1947.

** במחנות החורף היה מאויש או רק מחנה 64 במשפחות. הרופא האחראי שם היה מצפיל, דוקטור ויגר, אשר לאוב העריך אותו מאוד. אחד הרופאים היה רופא שיניים.

טבלה 2: פירוט התקציב לתוספות מזון למעפילים לחודש

(16,600 נפשות - סוף מאי 1947*)

פירוט	בלא"י
ירקות	1,250
פירות	800
אבקת חלב	500
אבקת ביצים	350
דגים מלוחים	300
ריבה	150
דבש	150
גבינה	100
תפוחי-אדמה	3,000
סכון	150
לחם	2,000
שונות	500
סך-הכל	9,250

* אר. ג'וינט, To Viteles from Litwak, Geneva Box 14A/C-34.001

הגיינט, אבל מצב זה גרם לרבים מהם אי-נוחות, שניסו להדחיקה כדרכים שונות. קשה היה להם להשלים עם העובדה שהם חיים מצדקה. היטיב לתאר תחושה זאת השליח זאב:

ראיתי כחור צעיר מודעוץ. עסקנו בשאלת היחסים בין המתנה והגיינט. הם באו אל הגיינט בדישות של תושבי מדינה דמוקרטית אל-ממשלתם. כשהוסבר להם העניין הסמיך הבחור ואמר – ובכן, אני חי מצדקה. בפעם הראשונה נתגלה לו שכל העזרה שהגיינט נותן וזהי צדקה. הוא נודעוץ כמו "בעל-בתיש קינר" בהעלתו על דעתו כי עליו להיות מצדקה.³⁰

בהודשים הראשונים לגירוש, כשפסמן ניהל את פעולות הגיינט במחנות, היתה התמרמרות בקרב הגולים נגד הגיינט ושיטות עבודתו. המזכירות המשותפת אף דרשה ממנו לשתף אותם בשיקולים ובהחלטות על מה להוציא את כספי הסיוע. הם איימו עליו שאם לא ייענה להם, יאלצו לפנות אל דעת הקהל היהודית בעולם.³¹ המעפילים התלוננו על חוסר יחס לבבי ועל שהגישה אליהם יבשה ובידורקדטית. כדי למשל נפגעו מהעובדה שאנשים שנישאו במחנה, קיבלו מהגיינט טכעות נישואין מצופות זהב ולא טבעות זהב ממש, אף כי ההפרש במחיר הטבעות-לא היה גדול.³² ייתכן מאוד כי פסמן, שהיה נתון ללחצי המעפילים הממרמרים, גילה קשיחות יתר כלפיהם-זלא נענה לכל דרישותיהם, מתוך שלא רצה לשחרר את הצבא הכריטי מאחזיותו לצורכיהם הבסיסיים. מאידך שיקפו התלונות כלפיו את רגישותם המופרזת של המעפילים הדגשות העלבון של נתמכי סעד.

גם לאוב לא שינה עם כניסתו לתפקיד את נוהלי העבודה שנבעו מהמבנה ההיררכי של משלחת הסיוע. גם ממנו דדשו חברי המזכירות המשותפת לשתף את המעפילים בפעולת המנגנון.³³ לאוב היה מוכן לבוא לישיבות המזכירות ולשתף את חבריהן באינפורמציה שמצא לנכון למסור להם, אך לא לשתתף בקבלת החלטותיו, כשם שלא שיתף בה את עובדיו השכירים. הגיינט העסיק מספר מוגבל של מעפילים במחנותיו ובמשרדו, ובכך ראה לאוב לא רק מתן העטוקה לאנשים אלה, אלא גם מעין פיקוח ציבורי מטעמם על הגיינט.³⁴ בשלב מאוחר יותר כשגברו התלונות הסכים גם למינוי של בא-כוח המזכירות המשותפת כיועץ לצד מנהל החשבונות, יעקבוביץ, אך לא יותר מזה.³⁵

העלבון שבהזקקות לתמיכת סעד על כל גילוייה היה רק פן אחד במערכת היחסים שבין הגיינט למעפילים. הפן האחר היה הבדלי הסטטוס שהשיטה ההיררכית של הגיינט הכניסה בחיי המחנה. אנשי משלחת הגיינט עבדו על-פי חוזה, מילאו תפקידים מוגדרים וסרו למרותו של מנהל הגיינט. הם גם אכלו בחדר אוכל נפרד שהעובדים בו היו מעפילים. לצדם ובפיקוחם עבדו מאות מעפילים שונים, לעמים קרובות גם בתפקידים מקבילים, כמו למשל אחיות ורופאים. בעזר. שעובדי הגיינט מתארץ קיבלו משכורת תמורת עבודתם, היה על המעפילים העובדים להסתפק ב"ספלקנטים", תוספות של מצרכי מזון ולפעמים גם בגדים תמורת העבודה שעשו. כלל היה בידי הגיינט בקפריסין, שהוא אינו משלם לפליטים משכורת כלסף תמורת שירותיהם ועבודתם. דבר זה יצר הבדלי סטטוס בדרורים מאוד בין מטופל למטפל. זאת ועוד, בדרך-כלל היו עובדי

טבלה 3: מירום שאר מטיפי תקציב הסיוע למעפילים לחדש (16,600 נפשות – סוף מאי 1947*)

מירום	כלא"י
1. תוספות לרופאים ועובדים שונים	120
2. תוספות לתולים מאושפדים בבית-דולים	420
3. מענקים לעובדים-מעפילים עם שחרורם מהמתנה	60
4. הוצאות נסיעה בתוך קפריסין	175
5. הוצאות טיסה	400
6. הוצאות לאירוח של משלחות ומבקרים	100
7. תוספות מזון וכביסה לעובדי המגל (5 לא"י לאיש)	300
8. הוצאות מיוחדות לעובדים (ציה, ריהוט וכדומה)	120
9. הוצאות בית-התולים לחדש (1 לא"י לכל חולה)	180
10. הוצאות העובדים הסוציאליים (10 לא"י לחדש לכל 70 איש)	170
11. תוספות (תוספות 300 לא"י בארץ-ישראל, 100 לא"י בקפריסין)	400
12. בית התינוקות (500 לא"י למזון, 200 לא"י לביגוד)	700
13. הובלה (300 לא"י בארץ-ישראל, 100 לא"י בקפריסין)	400
14. הוצאות מנהלה בארץ-ישראל (כולל הנהלת חשבונות)	500
15. השתתפות בהוצאות סימני רוסנברג	150
16. כפר הנוער (310 לא"י השתתפות בתקציב, בשכר המורים וכציד)	900
17. כפר הנוער – ביגוד	600
18. בולים למעפילים	200
19. מברקים לקפריסין ומצנה	30
20. ציוד משרדי (20 לא"י בירושלים, 20 לא"י בקפריסין)	40
21. משקפיים	60
22. ספרים ומתברות	300
23. צורכי דת	150
24. תיקון בגדים וצעלים	300
25. משכורות לסגל: רופאים, אחיות, מטפלות, מנהלה	2,000
26. אספקה קסנה	100
סך-הכל	8,875
• שם.	

3. יחסי הגיינט והגולים

אף-על-פי שהגיינט סעד את המעפילים בלי לדרוש מהם כל תמורה, הם לא היו אמרי תודה על כך, להיפך, לעתים הם היו אף כפויי טובה. בניגוד ליחסם לישוב ולסוכנות, שאותם דימו למדינה ולממשלה, יחסם לגיינט היה כאל מוסף פילנתרופי, בידורקטי וקשות, שאין מאחוריו כל הילה. רוב המעפילים היו אנשים צעירים ובריאים שבתנאי חיים רגילים יכלו להתקיים בכבוד מיגיע כפיהם, ורק בתוקף מה שקרה להם כמלחמה הפכו לפליטים שהתקיימו על סעד. איש מהם אמנם לא ראה פסול בהזקקות לשירותי

הג'וינטס מהארץ במעמד אתראי ומפקח על עמיתיהם המעפילים, דבר שגרם לעתים למצבים מביכים ולמתיתות. מנחם אורן, שלית, חבר קיבוץ, אשר נחקל בתופעה עם בואו למחנה, תיאר אותה בזעזוע:

גברות שבאו הנה ממצבן הנחות כארץ להיות שליטות על המעפילים [...] תרפה לראות את זה [...] שליתה שהשתחפה בעבודתה במטבח התינוקות בשטיפת הרצפה – קיבלה בירור: את זה צריכות לעשות המעפילות. מצד שני אין שם אחות מעפילה, מקבלת עבודה מקצועית.³⁶

בעיה מורכבת ורגישה, במיוחד היתה מעמדם של הרופאים המעפילים שעבדו לצד עמיתיהם הארצישראלים. בדרך-כלל הם היו מוכנים ומעוניינים לעבוד במקצועם עבודה מלאה, אבל בתמורה. הג'וינט, לעומת זאת, הסכים להעסיקם רק בתוך המחנה כעבודה חלקית במקצועם, ורק תקורת ה"מפלמנטים", כדי לא ליצור אפליה בין קבוצות עובדים שונות בקרב המעפילים. זאת ועוד, לאוב לא היה מוכן להטיל אחריות רפואית מלאה על רופא פליט, אשר לא ידע בדיק-את הרקע המקצועי שלו וכמה זמן לא עבד במקצועו. היו גם מקרים יוצאים-מקד-הכלל, כמו מקרהו של דוקטור וינר, רופא-מעפיל, אשר בלט ברמתו המקצועית ובמסירותו הופקד-כרופא אתראי במחנה 64, הוא-מחנה המשפחות ובית התינוקות. אך גם הוא לא קיבל משכורת.³⁷ לאוב העדיף את הרופאים הארצישראלים שבאו מהרפואה הציבורית על-פי המלצות מוסדותיהם "הדסה" וקופת חולים. הוא גם לא גרס שיש לדרוש מרופא פליט משולל חירות אישית, מה שדורשים מרופא בן-חורין. זכרים אלה העמידו את הרופאים המעפילים במעמד נחות מראש לעומת עמיתיהם הארצישראלים וגרמו לא אחת למצבים מביכים ולמתיתות-בית-הסם.³⁸ אף-על-פי שעניין זה נגע למספר מצומצם מאוד של אנשים במחנה, הוא היה סימפטומטי לרגישותם של המעפילים, שחשו רגשי נחיתות ונמיכות דוח-במצב שאליו נקלעו. הבריטים שללו מהם את חירותם ואילו בעיני אחיהם מיטיביהם הם גותרג פליטים שיש להאכילם ולסעד אותם, בלי לשתפם בשיקולים ובהחלטות כיצד לעשות זאת.

בדרך-כלל עשו אנשי הג'וינט את-עבודתם בנאמנות וכמסירות רבה. היו ביניהם רופאים ואחיות שבאו לקפריסין כהרגשת שליחות: הם עבדו קשה, כתנאים גרועים, במתח ובחיכוך מתמיד עם אנשים ממורמרים וללא חשבון שעות. לא תמיד זכו ליום חופש בשבת.³⁹ למרות התנאים הקשים היו ביניהם אנשים שהתנדבו להישאר ולשרח בתפקידם מעבר לתקופה שהתחייבו עליה מראש. בד"ר הסיכום שלו, אחרי חצי שנת עבודה מתוחה ומורשת עצבים כרופא ילדים במחנה, כותב דוקטור פלק בהתפעלות על העבודה שעשה הג'וינט בקרב המעפילים: "איי-אפשר להגים בהערכה של הפעולות האלה ובצורת הגישה שהיא מורגשת בכל הענפים המסופעים".⁴⁰ למרות זאת בכל תקופת קיומם של המחנות לא פסקה הנרגנות והביקורת של המעפילים כנגד הג'וינט.

לאוב עצמו היה רגיש לסבלם של המעפילים וקשוב לתלונותיהם. הוא היה מעורה במוסדותיהם וכיבד את האוטונומיה הפנימית שלהם, אבל קיים חיץ כדור מאוד בין הג'וינט כמוסד ובין מוסדות המעפילים. לידו, ההחלטות לפתרון הבעיות הסיעודיות היו עניינם של בעלי מקצוע ולא של מוסדות מייצגים. כאיש שבא מהחוויה האמריקנית, גם

לא רוה נחת מעודף המפלגתיות שחברת המעפילים היתה שטופה בה, ונתן לכך גם ביטוי פומבי כביקורו בארץ בפני כנס מדריכים של עליית הנוער:

[...] אחת השאלות בקפריסין היא המפלגתיות-ההתנעתיות. היא קיימת לא רק בחינוך אלא גם במטבח. איש בקפריסין אינו אוכל בסתם מטבח, הוא אוכל במטבח של השומר הצעיר או של הפועל המזרחי, והיו מקרים שטכונים לא רצו לבשל בשביל תנועה אחרת. זה מגוחך, כן אבל אלה הם החיים שם. מאין לקחו את זה אינני יודע. המגפה הזאת היתה כבר באיטליה, ביוון ובארצות אחרות באירופה, אך פה זה מורגש על כל צעד ושעל.⁴¹

כתנאי המחסור של מחנות קפריסין, בחברה-שהיתה מאורגנת על בסיס תנועתי-מפלגתי ושעיקר עיסוקיה היו לאו דווקא הבעיות האידיאלוגיות, אלא הבעיות הקיומיות הפשוטות – ספק אם היה אפשר להנהיג שירות סיעודי יעיל יותר ועל-פי צורכיהם הענייניים של האנשים, שלא באמצעות גורם חיצוני בלתי-חלוי, ויהיה אפילו בעל צביון ביורוקרטי כשל הג'וינט. לא מן הנמנע ש"המפתח המפלגתי" עלול היה לחזור גם לחלוקת הסיוע לצורוחיו השונות. למרות הביקורת של המעפילים על הג'וינט ושיטות עבודתו, שהיתה לעתים מוגזקת, היה למעמדו העצמאי יתרון בכך שהוא נשאר מוסד חיצוני ונייטרלי, שלא נחשד בשום נטייה ומעורבות פוליטית בתוך המחנה. כתנאי הגירוש בקפריסין היה חשוב שהמוסד שהופקד על הנושאים הרגשים ביותר – בריאותם של האנשים וסיפוק צורכיהם החומריים – לא יהיה מזוהה עם שום מפלגה.

4. שיתוף הפעולה בין הג'וינט למוסדות הישוב

אף שהג'וינט נטל על עצמו את הטיפול בגולי קפריסין על-פי בקשת הסוכנות היהודית, הקפיד לשמור על מעמד עצמאי שאינו נתון לשום מרות זרה. במגעים עם הרשויות הבריטיות נהגו אנשי הג'וינט להדגיש את אופיו הכלתי-פוליטי של ארגונם, וכי הם אחראים דק בפני תורמיהם בארצות-הברית.⁴² השלטונות הבריטיים ידעו שקיים שיתוף פעולה הדוק בין הג'וינט בקפריסין למוסדות הישוב, במיוחד עם הסוכנות, בפעולות העזרה השונות למען הגולים. אנשי הג'וינט גם לא ניסו להסתיר עובדה זאת בפניהם. דווקא משום כך הם היו מעוניינים, מטעמים של נוחות מדינית, להבדיל את קו ההפרדה בינם ובין מוסדות הישוב. כאשר לאוב נכנס לתפקידו בקפריסין וביקש מהנהלת הג'וינט בירושלים לגייס למענו בארץ איש שיטמש לו סגן, עמד במפורש על כך שלא יהיה אחד משליחי הסוכנות, אפילו יש ביניהם היכולים למלא את התפקיד. הוא היה מעוניין להופיע בפני הצבא והממשלה כרשות עצמאית.⁴³ יתר על-כן, בהתחלה הוא היה גם מעוניין בהפרדה בין שליחי הסוכנות לעובדי הג'וינט במחנה. זאת, כדי לשמור את מרב המקומות במשלחת לאנשי סיעור מקצועיים, סגל רפואי ומדעים, נוכח הגידול הצפוי באוכלוסיית המעפילים. בתחילת שנת 1947 התקיימו מגעים עם השלטונות הבריטיים על הגדלת מספר שליחי הסוכנות במחנה, והבריטים לא נענו.⁴⁴ בלית בררה נאלץ

הג'וינט להקצות חלק מהתקנים במשלחתו לשליחי הסוכנות השונים, לעליית הנער ולתנועות. הדבר נעשה מתוך שיתוף פעולה והבנה צורכי המפעילים. יתרה-על-כן הג'וינט גם היה מעוניין שמוסדות הישוב יסייעו בידיו בגיוס עובדים שנים ובמיוחד סגל רפואי. ב־5 בינואר 1947 כינס פסמן את נציגי המוסדות הרפואיים בארץ וביקש שאחד ממוסדות הרפואה הגדולים יקבל על עצמו את ריכוז הרפואה במחנות קפריסין. בקשתו לא נענתה. בליה ברה קיבל זאת על עצמו דוקטור תיאודור גרושקה, לכאורה מטעם "השירות הרפואי לעולה" בסוכנות היהודית, אך לאגותיו של רכר לא עמד מאחוריו שום מוסד רפואי.⁴⁵

בעניינים תקציביים והוצאות סיעוד למפעילים שמר הג'וינט בקנאות על עצמאותו ולא סבל שום התערבות של גורמים זרים. מחוץ לפרסומים הרשמיים לא נהג הג'וינט למסור מידע מפורט על היקף הוצאותיו על המפעילים.⁴⁶ בכך יצר לעצמו לפתים את הדימוי של העשיר הרובץ על דינריו. מלבד זאת היתה קיימת בישוב תשדנות כלפי הג'וינט שניזונה ממשקעים שמלפני המלחמה, בשל עמדתם הלא-ציונית של ראשי הג'וינט: יחס זה השתנה בהדרגה אחרי המלחמה, בעיקר מאז קיבל יוסף שוורץ לידיו אח גיהול הג'וינט באירופה.⁴⁷ אף-על-פי-כן התשדנות לא פגה לגמרי. ארגנותו של פסמן להיענות חמיד ומיד לדרישת המוסדות ולפתוח ברוחב לב את הארנק של הג'וינט, הגבירה כלפיו את חשדנותם של אישים שונים שם.⁴⁸

עם בואו של לאוב לקפריסין והרחבת פעולות הג'וינט שם הופשרו היחסים כליל. סייעו לכך גם העובדים במשלחת שכולם גויסו מקרב הישוב המאורגן ומוסדותיו. זו היתה משלחת הג'וינט היחידה שהיתה על טהרת הציונים, מראשה ועד אחרון עובדיה. שפת הדיבור בה היתה עברית, מלבד ההתחכבות הרשמית שנהלה באנגלית. השליחים מטעם הסוכנות, שעבדו כמתנות בכיסוי הג'וינט, אף כי לא קיבלו משכורת ממנו, זכו לכל השירותים שמוסד זה סיפק לעובדיו הסדירים, כגון כביסה וארוחות בחדר האוכל של סגל הג'וינט במחיר סמלי. תוך כדי עבודה משותפת טרשטשו כמעט ההבדלים בין השליחים ובין העובדים בשכר מטעם הג'וינט. השליחים השונים, שראו מקרוב את פרעלו, למדו להפריך את המוסד ואת אנשיו, ביתוד כאשר השוו אותם עם מעורבותם המוגבלת ואוולחיותם של מוסדות הישוב. אהרון פרייברג, מראשוני השליחים של הקיבוץ המאוחד במחנה, ביטא את המהפך שחל ביחסו לאנשי הג'וינט אחרי שנכח בעבודתם בקפריסין:

זאת הפעם הראשונה בחיי שיצא לי לבוא במגע עם אנשי הג'וינט כאופן ישיר. תאמינו לי שכאשר חשבתו פעם שיהיה מוטל עלי לבוא במגע עם האנשים האלה פחדתי מאוד, כי הכרתי אותם אחרת מאשר מצאתי. אותם שם. אם יש איוו הקלה למפעילים במתנה, ודוי היא באה הודות לאנשי הג'וינט ובמיוחד אולי לאיש אחד, המנהל לאוב. זה יהודי אמריקני, אבל יהודי טוב וציוני טוב.⁴⁹

אין ספק שלאוב הרם רבות להודוק הקשר ושיתוף הפעולה בין הג'וינט בקפריסין למוסדות הישוב. הוא אמנם לא היה כפוף להחלטותיהם ולא קיבל מהם הוראות מה לעשות וכיצד לנהוג, אבל בעבודתו נפגש עם אישים שגולי קפריסין היו בתחום טיפולם

והתעניינותם. הוא קיים שיתוף פעולה הדוק ביותר עם אנשי עליית הנוער. חנוך ריינהולד (רינות), מנהלו הראשון של כפר הנוער בקפריסין, פעל למען קירובו לבעיות עליית הנוער. באחד מביקוריו הראשונים בארץ, מאז הגיע לקפריסין, הופיע לאוב בפני כנס מדריכי עליית הנוער בנהריה, והרצה על הבעיות המיוחדות של הילדים והנוער בקפריסין.⁵⁰ הוא נפגש לצורך תיאום פעולות למען הנוער עם הגס בייט ומשה קול ועם ברכמן מטעם "התעד למען גולי קפריסין". בביקורו העבודה שלו בארץ היה מקיים שיחות על המצב במחנות עם גולדה מאיר, שבתוקף תפקידה כמנהלת המחלקה המדינית בסוכנות היהודית בירושלים טיפלה במחנות קפריסין.⁵¹ במרס 1948, במלחמת השחרור, הוא אף הופיע בפני הוועד הפועל של ההסתדרות וסיפר על מחנות המפעילים.⁵² אז גם נפגש עם כרנוריון דיתוח לו על הנעשה במחנות.⁵³

בפעילות המחתרנית, שנהלה כתוך המחנות וסביבם על-ידי אנשי "המוסד" הפלמ"ח, השתדלו ככל האפשר שלא לסבך את הג'וינט, אם כי עובדיו היו מעורבים בכך אישית. גם בתחום רגיש זה, כאשר נזקקו לעזרתו, היא ניתנה במישור הלגאלי ללא היסוס. כאשר יוסף דרוך נתפס תעצר בקפריסין מחוץ למחנה כחשוד בפגיעה באגידת הגירוש "אושן ויגור", והדבר נודע ללאוב, הוא בא לבקרו בכלא כדי לעזור לו ככל שיכול. לאחר מכן, כאשר האחות רות סננבאום, חברת משלחת הג'וינט, נעצרה והועמדה למשפט על שסייעה למלט את יוסף דרוך מתא המצצר, דאג לאוב לשכור לה עורך-דין מקומי, והג'וינט שילם את מלוא הגנתה המשפטית.⁵⁴

בשנה הראשונה לקיום המחנות, ציפו אנשי הג'וינט להשתתפות גדולה יותר של מוסדות הישוב בסייע-למפעילים - במיוחד בתחום העזרה הרפואית - אך הם לא לחצו והבינו שעל יהדות ארצות-הבריה לשאת בעיקר נטל ההוצאות של המפעילים, כל עוד הם במחנות קפריסין.⁵⁵

בנסיבות המדיניות המיוחדות, שבהן התקיימו מחנות קפריסין, נוצרה חלוקת עבודה בין-הג'וינט לסוכנות היהודית, שלא הוגדרה וסודתה אף פעם. כאופן פורמלי. הג'וינט נטל על עצמו את הטיפול במפעילים והדאגה לצורכיהם כתוך המתנות, כולל יצוג צנייניהם הקיומיים בפני רשויות השלטון הבריטי השונות - הצבא, ממשלת קפריסין, וממשלת המנדט בארץ-ישראל - ואילו הסוכנות הוחרה בידיה את הטיפול המדיני, שהיה קשור בעיקר בעלייתם ארצה משם. קסדה זה היה פונקציונלי ולשביעות הצונם של שני הצדדים.

5. הג'וינט מסוכנות סעד למוסד מייצג

המטרה המוצהרת לפעולות הג'וינט במחנות קפריסין היתה הגשת סעד לגולים ותו לא.⁵⁶ תחומי פעילותו במחנות מעולם לא הוגדרו במדויק ופורמלית על-ידי השלטונות והיו מבוססים בעיקר על רצון טוב. למן הימים הראשונים של כניסת הג'וינט למחנות נוצר שיתוף פעולה בין אנשיו ובין הקצינים והחיילים הבריטיים המפקדים על המחנות. העובדה שנציגי הג'וינט לא באו מהמסד הפוליטי בישוב הקלה על ההידברות בינם ובין הקצינים הבריטיים שלא גילו התלהבות יתרה מהתפקיד שהוטל עליהם. עד מהרה הם גם

משלו, תשבו שלטונות הצבא הבריטי להשתחרר כלאחר-יד מבעיה סבוכה ומביכה וכלי לעודר תגובה פוליטית. אלא שמצד זה נכונה להם אכזבה. לאוב הכין מיד את-משמעות הפנייה והכחיר לקצין הבריטי בצורה חד משמעית, כי הצבא הבריטי הוא האתראי למתנתו הפליטים אשר בידיו, כולל הטיפול הרפואי בחוליהם. הצבא אמנם רשאי לכש את עזרת הגוינות - אמר - אבל לא לדרוש אותה כמובן מאליו. באשר לנטל שהדבר גורם כאילו למשלם המסים הבריטי - על כך הפנה את תשומת-לבו להודעה הרשמית של משרד המושבות, כי-ממשלת המנדט בארץ-ישראל היא הנושאת באופן בלעדי בהוצאות התוקתם של מחנות-אלה וסיכר את אחזו כי 80% מהכנסותיה יבאים מהמשכר היהודי שם.⁶⁰

אף כי הפנייה כאה מדג מקומי נמוך, הסתבר עד מהרה כי החוסים הובילו למטה הכללי בקאהיר, כפי שהמייג'ור גריפית הודה בעצמו, והזמין את לאוב להתלוות אליו לשם כדי ללבן את הנושא.

ב-8 בינואר 1947 יצא לאוב לקאהיר דרך ירושלים, כה התעכב להתייעצות עם פסמן, כיוון שהרגיש שאין זה עניין שבין הגוינות לצבא בלבד וכי עשרים להיות מעורבים בו מוסדות אחרים בארץ. בגוינות ירושלים סוכם עם לאוב כי בקאהיר-עליו לעמוד על כך שהצבא הוא האתראי על הטיפול כמעפילים. אם הצבא מעוניין - יוכל הגוינות לגייס בארץ את הצוות הרפואי הדרוש, אך על הצבא יהיה לשלם תמורתו ולהעניק לו את הסטטוס הדרוש.⁶¹

כשהגיע לאוב למחרת למטכ"ל בקאהיר, חיכה לו כבר המייג'ור גריפית, ושניהם עמדו להיפגש עם קצין הרפואה הראשי של הצבא הבריטי כמזדה התיכון, מייג'ור-גנרל פוט (Foot). אחרי שיחה מוקדמת בין המייג'ור לקצין הרפואה הראשי הסתבר ללאוב, כי האחרון אינו שש כלל לפגוש אחרו. הוא הודיע לו באמצעות מייג'ור גריפית, כי לא הוסמך על-ידי קצין המנהלה הראשי במטכ"ל להיפגש עמו. לאוב החליט לנצל את הזדמנות שהותו במטכ"ל וכיקש ישירות ראיון עם קצין המנהלה הראשי כדי להעלות בפניו לא רק את עניין הצוות של אגף B בבית-החולים הצבאי, אלא בעיות נוספות שהיו קשורות בתנאים שהמעפילים הוחזקו בהם. למחרת, ב-10 בינואר, התקבל לאוב על-ידי מייג'ור-גנרל מוריסון (C.M. Morrison), הבהיר לו את עמדת הגוינות והדגיש, שהאתריות והראגה הרפואית לפליטים היא על הצבא בלבד ולא על שום גורם אחר. בהדמנות זו הוא גם העלה את המחסור התמור בביגוד למעפילים וציין שנשים וילדים מבוססים יתפיים בבוח המנהג בשל מחסור בנעליים וכי הפליטים הפכו לכדור משחק בין רשויות השלטון השתנות.⁶²

כאשר שב לאוב לקפריסין מקאהיר, התברר לו כי בינתיים ניסו שלטונות בית-החולים הצבאי בניקוסיה ליצור עובדה מוגמרת והטילו על כותהעזר מקרב המעפילים לבצע עבודות נקיון במקום הפועלים הקפריסאים שפוטרו. לאוב יצא להגנתם ומחה בפני מפקד בית-החולים לריסננג-קולונל ורן (Warren): "על הצבא למצוא את האמצעים הדרושים כדי למלא את חובתו. לכל היותר אנחנו יכולים להציע את שיתוף הפעולה שלנו עד גבול מסוים מאוד [...] איננו יכולים להכריח איש לעשות עבודה שאיננו רוצה בה".⁶³ המעפילים שעליהם הוטלו עבודות הנקיון בבית-החולים, סירכו למלא את ההוראה, ולאוב תמך בהם. אחרי שיחה עם מפקד בית-החולים בוטלה ההוראה למעפילים

למדו לנצל את היתרונות של מעורבות אנשי הגוינות ופנו לעזרהם אפילו בדברים שוליים ביותר, כגון השגת כלי עבודה, שהיו חסרים באפסנאות שלהם, לתחזוקת המתקנים במחנה. הגוינות נענה בראון.⁶⁴ היחסים הללו היו הדדיים. כשהגוינות נזקק למבנים למחסניו בחוץ המחנה, או לכלי רכב להעברת מצרכים מהממל למחנה, הצבא סיפק אותם. בין הגוינות לצבא הלכו התפתחו יחסי עבודה ושיתוף פעולה לשביעות רצונם של שני הצדדים, במיוחד בדרגים הנמוכים. בדרג הצבאי הבכיר יותר פירשו הבריטים את רצונו הטוב של הגוינות בצורה לא-נכונה וחשכו להשיג ממנו או דרכו את מה שלא השיגו ממוסדות הישוב - הורדה, לפחות חלקית, מהנטל של התוקת הגולים.

עקב אכילס של הצבא הבריטי בקפריסין היה המעריך הרפואי שלו, שלא היה מסוגל להקיף את הטיפול באוכלוסיית המעפילים. המצב התרופ והלך מסוף-שנת 1946 בגלל מחסור בסגל רפואי צבאי באי כשל הדמוגרפיה. הפיקוד הצבאי במקום חיפש דרך כיצד להעביר את האחריות על הנושא הרפואי אל כתפי המעפילים עצמם ואל המוסדות היהודיים. כבר עם-בואה של משלחת הטיעון הראשונה למחנות קיבלו לידיהם הרופאים מהארץ, יחד עם הסגל הרפואי מקרב המעפילים, את הפעלת המרפאות. הצבא ראה בכך חקדים רצוי מבחינתו, ובדצמבר 1946 הוציא את האחיות הצבאיות מחדרי החולים במגמה כרוזה לאיש אותם בצוותי רפואה יהודיים ולהעבירם לאחיות הגוינות. פסמן הבין כבר אז מגמה זאת והבהיר-לשלטונות הצבא בעוד מתנה, שהוא-מתייחס כחומרה רבה לנסיכון זה ורואה בו החחמקות-הצבא מאתריהו.⁶⁵ שלטונות הצבא זימנו פגישה רשמית בדרג מקומי-נמוך עם נציגי הגוינות לדון בנושא. הפגישה התקיימה בקראולוס ב-3 בינואר 1947. מטעם הצבא השתתפו קציני מפקדת מחנות הקיץ, והדובר היה ממלא מקום מפקד בית-החולים הצבאי בניקוסיה, המייג'ור גריפית (L. Griffiths). מהגוינות השתתפו לאוב ומנהלו הרפואי של הגוינות במקום או - הדוקטור שמעון ברנדשטטר. בשיבה זאת הודיע המייג'ור גריפית, שיש בדעת הצבא להרחיב את האגף B בבית-החולים הצבאי, הוא האגף שיועד לאשפוז המעפילים החולים. לכן יצטרפו להגדיל בו בהדרגה את כותה-האדם - כהתחלה יודש כוח עזר ולאחר מכן גם מגל רפואי. הוא פנה ללאוב כאל נציג הגוינות, ודרש ממנו השתתפות בהפעלת האגף על-ידי "הפליטים והארגונים המעוניינים כטיעודם". תוך כדי דין-דברים הוא גם אמר, כי "אין לצפות שמשלם המסים הבריטי ישא בכל הנטל של החזקת המחנות".⁶⁶

פנייה ישירה ורשמית של קצין בריטי למנהל הגוינות במקום כאל נציגם של הפליטים ו"הארגונים המעוניינים כטיעודם" לא היתה דבר שבשגרה. לאלה וכן לאלה היו נציגים מוכרים. למעפילים היתה המזכירות המשותפת, ובארץ-ישראל היתה הסוכנות היהודית. נראה, כי על סמך שיתוף הפעולה וההיכרות עם הגוינות במקום היה לשלטונות הצבא נוח יותר לפנות לנציגו במקום. מקרה זה משקף את המצב המיוחד שהגוינות נקלע אליו במחנות המעפילים בקפריסין בלי שהתכוון לכך מראש. לכאורה היתה כאן סוגיה טיעודית שהורה, אך במהותה ובצורת הצגתה היא היתה פוליטית מובהקת, כיוון שדובר באחריות לגורלם של פליטים חולים שהיו עצורים בידי הצבא הבריטי. שאלה-אחרת היתה התפקיד שהצבא הטיל על הגוינות כמייצג האינטרסים הכללי-יהודיים של המעפילים ושאר דורשי טובתם. בפנייה לגוינות, שהיה מוסד אפוליטי, אשר מילא תפקיד ממתן במחנות ושהיה לו השפעה גם על מסודות יהודיים אחרים וגם אמצעים

הפועלים הקפריסאים הוחזרו לעבודתם.⁶⁴

אם היו לצבא הבריטי בונות להעביר באמצעות הגוינט חלק מטל המזקת מחנות המעפילים אל כתפי הממסד היהודי, נחל בשלב זה אכזבה. הגוינט, למרות עמדתו האפולטימית, לא זו בלבד שלא מוכן היה להיות כלי שרת בידי הבריטים, אלא אף התייצב להגנת זכויותיהם של המעפילים כעצירים.

מאז בחאו של לאב לקפריסין והתמסדות פעולות הגוינט במקום חרבה פעילותו מהגשת סעד לנצרכים כפשוטה. בתוקף הנסיבות הפוליטיות המיוחדות נטל על עצמו גם את הגנת זכויותיהם של המעפילים בפני דהגני השלטון הבכירים, שלנציגי המעפילים לא היה כלל גישה אליהם. מטעמים ענייניים השתדל הגוינט לא להבליט צד זה בפעילותו,⁶⁵ אבל במקרים של מתיחות, התנגשויות בין המעפילים לצבא, או הרעת התנאים, לא עמד מנגד כגורם נייטרלי אלא היה נכנס לעזבי הקורה, מתערב ומופיע כמגינם של המעפילים. תיכונים בין הגוינט לרשויות הצבא לא היו חיוני גפרץ. בדרך-כלל הם התרחשו כאשר הצבא פגע במעפילים כעח. התפרצות או שלא דאג לתנאי החיים הבסיסיים במחנות, כגון אי השלמת ציוד חסר, הזנחת התברואה וכדומה. במקרים כאלה היה הגוינט מופיע בפני רשויות הצבא כפרקליטם של המעפילים. עמזאת, חייבים לציין, כי אמצעי הלחץ של הגוינט על השלטונות היו מוגבלים, ודווקא מעמדו האפולטימי חייב אותו לנהוג בריסוק. סגן יושב-ראש הגוינט יוסף היימן, אשר ביקר בקפריסין ביולי 1947, בתקופה מתוחה בין המעפילים לשלטונות, נפגש עם קצין הקישור האורתי שעל המחנות, סמית (Smith), כדי להפעיל עליו לחץ לשיפור תנאי חייהם של המעפילים. בפגישה זאת הבחיר לפקיד הבריטי, כי הגוינט אינו עוסק בפוליטיקה וכל עניינו הוא הגשת סעד, ובכך הוא תורם ליתר הבנה ושיתוף פעולה בין הצדדים. הוא גם אמר לו כי בא בשם ארגון אמריקני, שאחדאי בפני דעת הקהל האמריקנית; המגלה עניין רב בתנאים השוררים במחנות קפריסין.⁶⁶ והרמו היה ברור.

את מלחמתם של המעפילים לא נהגו אנשי הגוינט לנהל בפני אמצעי התקשורת. את המתאות והתלונות העלו בדיונים מגורים עם אנשי השלטון מתוך שיקולים ענייניים. הם לא התכוונו לעשות מכך הון פוליטי לטווח קצר על-ידי פגיעה ביוקרת הקצינים הבריטים, דבר שעלול היה לגרום להצרת צעדיהם ופעילותם, שכן או המעפילים היו יוצאים מופסדים. מן התעודות המצויות בידינו ידוע לנוירק על הגשת תלונה אחת על-ידי המנהל הרפואי של הגוינט במחנות, דוקטור איים רפפורט, לנציג הצלב האדום במזרח התיכון, גם זאת אחרי לבטים ממושכים. התלונה היא על תנאי התברואה הירודים, מתסור במים ותנאי אשפוז קשים בבית-החולים הצבאי שבו מפלים את המעפילים התולים לרעה.⁶⁷ תלונה זו הוגשה באחת התקופות הקשות של הגירוש, אחרי מתיחות רצופה שנמשכה כחודשיים, מסוף אפריל עד יולי 1947. במשך כל התקופה הזאת נעשה מאמץ שקם בדרגים השונים לאלץ את השלטונות לעשות את הנדרש ולהביא להרפיית המתיחות.⁶⁸

ההגנה על זכויות הגולים בפני השלטונות הבריטיים היתה תפקיד מורכב ועדין, שהצריך מידה של טקט ותקיפות גם יחד. נציגי הגוינט, לאוב ולייבנר, עשו אותו בכשרון ובהכרת ערך עצמית. הם לא התבטלו בפני הקצינים הבריטים ואלה רחשו להם כבוד. השלטונות הבכירים ידעו להעריך היטב את תפקיד הגוינט במחנות. הוא אמנם לא

קיבל על עצמו אחריות פורמלית להחזקת המעפילים, אבל הבריטים ידעו היטב שללא עזרתו יהיה להם קשה מאוד לנהל את המחנות בלי להפוך אותם למחנות ריכוז. העזרה שהגוינט הגיש למעפילים שירתה בעקיפין גם את האינטרסים הבריטיים ולכן היא הפכה לגורם שהשלטונות לא יכלו להתעלם ממנו והיו חייבים להתחשב בו. הצבא וממשלת קפריסין הודו בפני אנשי הגוינט, כי ללא עזרתם הם לא היו יודעים כיצד לנהוג במחנות קפריסין.⁶⁹

21193

C.2

דוד שפירא

גירוש קפריסין

1946-1949

ההעפלה, המתנות וחברת המעפילים

הספרייה הציונית
על-יד ההסתדרות הציונית העולמית
ירושלים תשמ"א

המכון לחקר הציונות על שם חיים ויצמן הוקם בשנת
תשכ"ג על-ידי אוניברסיטת תל-אביב ביזמתה ובסיועה
של הגליל ההסתדרות הציונית העולמית, במגמה לקדם
את המחקר וההוראה של הרעיון הציוני ושל תולדות
התנועה הציונית וארץ-ישראל בזמן החדש.